

Supranationale Stagnatie

Een interdisciplinaire analyse van de oorzaken van de Eurocrisis

Door Eelco Buunk & Minck Hermans

'Doormodderen gaat niet meer, je moet nu echt met een oplossing komen waarmee je écht een stap vooruit zet'

- C. Teulings, Financieel Dagblad, 15 juni 2012

Supranationale Stagnatie

Een interdisciplinaire analyse van de oorzaken van de Eurocrisis

INTERDISCIPLINAIR EINDWERKSTUK TER AFSLUITING VAN DE BACHELOR

LIBERAL ARTS & SCIENCES

UNIVERSITEIT UTRECHT

JUNI 2012

2

E. Buunk

3129713

Economie

Vakreferent: Drs. R.F.M. Bolder

M.J.A. Hermans

3080250

PGIB

Vakreferent: Dr. M.L.L. Segers

Interdisciplinair begeleider: Dr. R. van der Lecq

Bachelor Liberal Arts & Sciences

Universiteit Utrecht

Inhoud

INLEIDING	4
HOOFDSTUK 1: POLITIEKE INTEGRATIE EN VERSCHILLENDE VISIES OP EUROPA	7
<i>Inleiding</i>	7
<i>Geschiedenis</i>	8
<i>Politieke Besluitvorming</i>	23
<i>Conclusie</i>	23
HOOFDSTUK 2: DE ECONOMISCHE INTEGRATIE VAN EUROPA	26
<i>Voordelen van de interne markt</i>	26
<i>Monetaire integratie</i>	29
<i>Aanloop naar de crisis</i>	33
HOOFDSTUK 3: DE CRISIS.....	37
<i>Definitie van de crisis</i>	37
<i>Rol van de ECB</i>	39
HOOFDSTUK 4: GEVOLGEN VAN DE CRISIS VOOR VERDERE INTEGRATIE	41
<i>Economische integratie</i>	41
<i>Politieke integratie</i>	43
HOOFDSTUK 5: INTEGRATIE VAN DE INZICHTEN.....	45
<i>Economische inzichten</i>	45
<i>Politieke inzichten</i>	46
<i>Epistemologie</i>	46
<i>Integratie van inzichten</i>	47
CONCLUSIE	49
LITERATUUR.....	50

Inleiding

Na de tweede wereldoorlog heeft een aantal Europese landen besloten om de economie meer te integreren met als doel stabiliteit, veiligheid en welvaart. De economische integratie zou gevolgd moeten worden door sociale, culturele en politieke integratie.¹ In de loop der tijd zijn er meer landen bijgekomen die zich uit economische overwegingen bij de unie aan hebben gesloten. Deze unie heeft echter een beperkte macht; het subsidiariteitsprincipe stelt dat 'Europa' alleen beslissingen mag nemen als de afzonderlijke lidstaten het niet zelf beter kunnen. Het monetaire beleid wordt door Europa geregeld terwijl het begrotingsbeleid door de verschillende lidstaten zelf wordt geregeld.²

Het idee van een Europese monetaire unie stamt uit de jaren 60. Er was echter geen consensus over de manier waarop deze unie tot stand moest komen: aan de ene kant waren er de 'economisten' die van mening waren dat een monetaire unie de kroon op economische integratie zou vormen. Aan de andere kant stonden de 'monetaristen' die van mening waren dat een monetaire unie de basis moest vormen en dat economische convergentie vanzelf zou volgen.³ Evident is dat het pad van de monetaristen is gevolgd.

Doordat Europa wel redelijk leek te functioneren in zijn huidige vorm en doordat er vanuit een groot deel van de lidstaten weerstand is om Europa meer macht te geven, bleef deze situatie tot de bankencrisis van 2008 ongewijzigd. De crisis van 2008 heeft invloed gehad op het begrotingsbeleid van veel landen: om krimp tegen te gaan en om te voorkomen dat banken om zouden vallen hebben overheden geld uitgegeven. Hierdoor is de rente die overheden betalen om te lenen opgelopen. Door gebrekkig toezicht (van banken en van de EU) hebben vooral lokale overheden veel geleend. Hierdoor zijn de regels van de Economische Monetaire Unie overtreden: het Griekse overheidstekort is opgelopen tot ver boven de 3% en de staatsschuld tot ver boven 60% van het BBP. Door de '*no-bailout clause*' in het verdrag van Maastricht (dat eigenlijk bedoeld was om begrotingsdiscipline af te dwingen door geen vangnet te bieden) liep de rente waartegen Griekenland kon lenen dusdanig op dat de rente op schuld niet meer te betalen was. De crediteuren van Griekenland raakten hierdoor in de problemen (veelal banken); een faillissement van Griekenland zou een golf van faillissementen van banken tot gevolg kunnen hebben.

---

¹ Teulings et al., 2011, p. 43

² Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 520-521

³ Teulings et al., 2011, p. 33

De EU probeert d.m.v. noodpakketten om dit te voorkomen. Om voor deze noodpakketten in aanmerking te komen worden hervormingen geëist. Deze hervormingen leiden tot onvrede over de EU vanuit Griekenland. Derhalve, de bevolking van Griekenland is tegen de hervormingen van de EU omdat de welvaart afneemt door deze hervormingen. De bevolking van andere EU-landen is veelal tegen deze noodpakketten omdat deze door de belastingbetaler worden gefinancierd. De crisis leidt dus tot minder animo voor een sterker Europa vanuit de bevolking terwijl aan de andere kant een meer geïntegreerd Europa als noodzakelijke voorwaarde wordt gezien om de crisis te bezweren.

Deze crisis heeft aangetoond dat de huidige EU niet in staat is om adequaat op te treden. De onderzoeksvraag: Waarom is de EU vooralsnog niet in staat geweest om adequaat op te treden in de financiële crisis?

Een interdisciplinaire aanpak is vereist doordat de vraag complex is:⁴ de Europese Unie is begonnen als politiek project waarbij monetaire integratie als middel is ingezet om de politieke integratie te bevorderen. Doordat de unie in beginsel een economische unie is met een politiek doel is zowel de discipline economie als de discipline politieke geschiedenis en internationale betrekkingen van belang. Hiernaast is het niet mogelijk om de vraag vanuit één discipline te beantwoorden; de economische visie op het probleem geeft wellicht een oplossing die niet politiek mogelijk is.

Het bieden van een pragmatische oplossing voor de financiële crisis zou de doelen van de Europese unie ten goede komen (stabiliteit, veiligheid en welvaart). Dit maakt de vraag waarom een oplossing uit is gebleven maatschappelijk relevant.

Om een antwoord op de hoofdvraag te geven zijn de volgende deelvragen relevant:

- Hoe is de politieke integratie verlopen? (hoofdstuk 1; PGIB)
- Hoeveel politieke integratie is er nodig om de EMU adequaat te laten functioneren? (hoofdstuk 1; PGIB)
- Waar is de Europese economische integratie op gebaseerd? (hoofdstuk 2; economie)
- Welke ontwikkelingen sinds de oprichting van de EMU hebben tot de crisis geleid? (hoofdstuk 2; economie)
- Wat voor crisis is de 'eurocrisis'? (Hoofdstuk 3; economie)
- Hoe is geprobeerd de crisis op te lossen? (Hoofdstuk 3; economie)

---

⁴ A. F. Repko, *Interdisciplinary Research* (Los Angeles, 2008), p. 96, 97

- Wat zijn de mogelijke effecten van de crisis op de verdere Europese integratie? (hoofdstuk 4; economie en PGIB)

Het doel van het onderzoek is het bieden van een meer omvattend inzicht in de factoren binnen de Europese Monetaire Unie die aan de crisis hebben bijgedragen. Dit is, ons inziens, noodzakelijk omdat de discussie in de media alleen over de begrotingstekorten gaat terwijl dit maar een deel is van het grotere probleem. De resultaten zouden een aanleiding kunnen geven om een meer pragmatische oplossing voor de crisis te vinden.

Hoofdstuk 1: Politieke integratie en verschillende visies op Europa

Inleiding

De oprichting van de Europese Unie (EU) kent een lange geschiedenis en wellicht ook een mooie toekomst. Maar om te begrijpen hoe de Europese Unie zoals wij die nu kennen precies werkt, zal er gekeken moeten worden naar het pad dat deze heeft afgelegd om tot zijn huidige model te komen. Dit historisch perspectief op de structuur van de EU is relevant omdat het ons inzicht geeft in de beweegredenen van de verschillende actoren in het verleden en in het heden. Deze zijn immers verantwoordelijk voor het huidige model. Dus om te achterhalen of de EU in zijn huidige vorm niet adequaat heeft opgetreden, zullen we moeten kijken naar de politieke middelen die de EU tot zijn beschikking had en waarom besluiten zijn genomen op de manier waarop dat nu gebeurt. Gedurende dit hoofdstuk zal duidelijk worden waarom men bepaalde keuzes gemaakt heeft en wat de implicaties van deze keuzes zijn geweest. In chronologische volgorde zal er gekeken worden naar de mijlpalen in Europese integratie en welke politieke gevolgen deze hebben gehad op de huidige structuur van de EU. Met andere woorden: 'the history of how [...] European integration happened is an essential element in understanding the dynamics of European economic and political integration'.⁵

Over het begin van de Europese integratie kan geen concreet en eenduidig antwoord worden gegeven, daar het begrip Europese integratie ook niet makkelijk te definiëren is. De meest gangbare 'definitie' van Europese integratie kan men omschrijven als verregaande Europese samenwerking. Men mag aannemen dat het startschot voor de Europese integratie gegeven is door de oprichting van het Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) in 1951. Ondanks het feit dat dit moment in veler ogen het begin is geweest van Europese integratie, zijn hier ook gebeurtenissen en oorzaken aan te wijzen die ten grondslag liggen aan de oprichting van de EGKS. Om ook deze motieven te achterhalen beginnen we voor de oprichting van de EGKS.

---

⁵ D. Heisenberg, 'From the Single Market to the Single Currency' in *Origins and Evolution of the European Union* (Oxford 2006) p.234

Geschiedenis

Eerste Wereldoorlog en het Interbellum

In 1919 werd het Verdrag van Versailles gesloten, het formele einde van de Eerste Wereldoorlog, of Grote Oorlog. In de periode na 1919, die later bekend werd als het 'interbellum', hebben de toenmalige overwinnaars zich op verschillende wijzen opgesteld en hiermee ieder op eigen wijze invloed uitgeoefend op hetgeen enkele jaren later zou gebeuren; de bloei van het fascisme in Duitsland onder leiding van Adolf Hitler en de start van de Tweede Wereldoorlog. Volgens Gillingham waren er twee pogingen tot reparatie van Europa. De eerste optie was het herintegreren van Duitsland in de Europese economie. De voorwaarden hiervoor zouden door Frankrijk geschapen worden, zodat zij toch controle hielden op hetgeen er aan de andere kant van de grens gebeurde. Dit nieuwe mechanisme zou uiteindelijk niet werken omdat Frankrijk op dit moment nog niet (economisch) sterk genoeg was en omdat Duitsland nog teveel op wraak zon.⁶ Uiteindelijk werd deze Franse diplomatieke onderstroom teruggeworpen door de bezetting van het Ruhr-gebied in 1923, waardoor deze optie geenszins meer mogelijk was. Een tweede optie was het zogenaamde 'Dawes-plan',⁷ dit leek veel op het later geïmplementeerde Marshallplan, maar gefinancierd uit privaat kapitaal. Toen Wallstreet in 1929 crashte, en daarmee de Grote Depressie inleidde ging ook het Dawes-plan ten gronde. Toch heeft dit plan geleid tot de oprichting van het Internationaal Staal Kartel (ISK) in 1926.⁸ In de jaren '30 groeide het ISK uit tot de meest relevante diplomatieke link tussen Hitler's Derde Rijk en Europa,⁹ althans in de ogen van de Fransen en de Britten. Daarnaast had men ook de bedoeling om het ISK te gebruiken om Hitler enigszins tevreden te stellen, dit deed men door de productie te verhogen en transnationale industriepacten te sluiten. Dit alles had ten doel om Hitler's verlangen om tot oorlog over te gaan te doen verdwijnen.

Nadat de Verenigde Staten in de Eerste Wereldoorlog het Europese continent te hulp zijn gekomen besloten zij na deze interventie weer huiswaarts te keren en zich niet te bemoeien met de nasleep. De Amerikanen hebben zich voornamelijk nog bemoeid met de oprichting

---

⁶ Gillingham, J., *Coal, Steel, and the Rebirth of Europe, 1945–1955* (Cambridge 1991) p. 1

⁷ Gillingham *Coal, Steel and the Rebirth* p.2

⁸ D. Barbezat, "International Cooperation and Domestic Cartel Control: The International Steel Cartel, 1926-1938" in: *The Journal of Economic History*, vol. 50 no. 2 1990 p.436

⁹ Gillingham *Coal, Steel and the Rebirth* p.3

van de Volkerenbond (ofwel League of Nations) in het Verdrag van Versailles, een initiatief dat de toenmalige President Woodrow Wilson van ganse harte steunde. Verder hebben de Amerikanen zich niet actief bemoeid met de afhandeling van de oorlog op het Europese continent. Het Verenigd Koninkrijk zat ook aan de onderhandelingstafel in Versailles, maar hun aandacht was voornamelijk op iets anders gefixeerd. Ze maakten zich namelijk meer zorgen om wat er in Rusland gebeurde. Het bolsjewisme kwam daar aan de macht en het Verenigd Koninkrijk zat hier meer mee in hun maag dan de afwikkeling van het overwonnen Duitsland. In Parijs had men andere zorgen, hier leefde immers rancuneuze gevoelens en had men derhalve een andere agenda. De Fransen hadden andere plannen met het overwonnen grondgebied, wat uiteindelijk leidde tot het economisch ruineren van Duitsland. Zoals Keynes al voorspelde werd deze combinatie van Franse rancune, Amerikaans isolationisme en Britse prioriteiten een tikkende tijdbom.¹⁰ Duitsland was immer in militair opzicht verslagen, maar in andere opzichten zoals economisch, was Duitsland nog altijd superieur aan de rest van Europa.¹¹ Voor Europa, en met name Frankrijk, werd duidelijk dat Duitsland nog altijd een macht was om rekening mee te houden en omdat Duitsland nog altijd in economisch opzicht de krachtigste was, had men Duitsland ook nodig. De Fransen zagen in dat ze niet alleen reparaties nodig hadden voor de wederopbouw van Frankrijk, maar ook om een speler te blijven op het wereldtoneel, uiteindelijk leidde dit tot de bezetting van het Ruhrgebied, wat een wanhopige poging leek te zijn van Frankrijk en ook op deze wijze door Duitsland is geïnterpreteerd. De periode tot 1945 is bekend.

Schumann en Monnet

De genomen beslissingen na de Eerste Wereldoorlog hebben niet tot een zaligmakend resultaat geleid. Zoals hierboven beschreven hebben bepaalde keuzes de loop van de geschiedenis bepaald op een manier die door niemand gewenst was. Na de Tweede Wereldoorlog kwam men wederom voor soortgelijke keuzes te staan. Maar vastberaden om zich niet nogmaals aan dezelfde steen te stoten heeft men geleerd van het verleden.

Op 9 mei 1950 hield de toenmalige Minister van Buitenlandse Zaken van Frankrijk, Robert Schuman, een persconferentie in de Salon d' Horloge in het gebouw van Buitenlandse Zaken

---

¹⁰ J.M. Keynes, *The Economic Consequences of the Peace*, <http://www.gutenberg.org/files/15776/15776-h/15776-h.htm>, 23-04-2012

¹¹ M. Trachtenberg, *Reparation in World Politics: France and European Economic Diplomacy 1916-1923* (New York, 1980) p.1

van Frankrijk. Hier presenteerde hij een plan dat waarin een nieuwe conflict 'not simply unthinkable, but materially impossible'¹² zou zijn. Dit plan zou later bekend worden als het *Schuman plan*, maar bedacht door Jean Monnet en zou 'the first step towards the federation of Europe'¹³ zijn. Het plan bestond uit een economische en een politieke component. De economische component bestond uit de aanname dat kolen en staal vitale grondstoffen zijn voor (zware) industrie en de modernisering daarvan wat cruciaal is voor de wederopbouw van Europa. De Franse overheid was hiervan op de hoogte, maar liep tegen het probleem aan dat Frans grondgebied veel moeite had om de kolenproductie op een dusdanig niveau te houden dat het aan de binnenlandse vraag kon voldoen. Met dit probleem in het achterhoofd werd er gezocht naar alternatieven. Deze bleken in het Ruhr-gebied te liggen, op Duits grondgebied. Voor Frankrijk had het dus enorme economische voordelen om een gemeenschappelijk kolen en staal beleid te formeren: hiermee kon Frankrijk hun tekort aan kolen op een effectieve en economisch voordelige manier oplossen. Naast het feit dat het voor Frankrijk voordelig was, kon ook de rest van Europa genieten van de schaalvoordelen en de productiekostenverlagingen, wat een economische stimulans teweeg brengt. Naast de economische voordelen van het Schuman-plan heeft het ook een politieke insteek. Na de fouten van het Interbellum, waarin de optie voor Frans-Duitse samenwerking ook geopperd is,¹⁴ wilde men Duitsland ook integreren in een politieke structuur. Men nam aan dat de integratie van Duitsland in deze politieke structuur een betere bescherming zou bieden tegen eventuele dreiging en het de vooruitzichten op langdurige vrede zou verstevigen. Naast deze defensieve grondslag zou het ook Europese samenwerking verbeteren. Onder leiding van de Hoge Autoriteit (HA), een supranationaal orgaan dat verantwoordelijk zou zijn voor de uitvoering van het plan, zou de Europese samenwerking verbeteren en hiermee de wederopbouw van Europa bevorderen waardoor het minder kwetsbaar was voor interne strubbelingen en conflicten.¹⁵ De doelstelling van een eensgezind Europa in de ogen van Schuman was 'de verhoging van de levensstandaard en de bevordering van het streven naar

---

¹² W.J. Hitchcock, 'France, the Western Alliance and the origins of the Schuman plan 1948-1950' in: *Diplomatic History* vol. 21 issue 4 p.603

¹³ D. Spierenburg en R. Poidevin, *The History of the High Authority of the European Coal and Steel Community*, (London 1994) p.9

¹⁴ Gillingham, *Coal, Steel and the Rebirth of Europe*, p.2

¹⁵ The Origins of the Schuman Plan, <http://www.cvce.eu/recherche/unit-content/-/unit/5cc6b004-33b7-4e44-b6db-f5f9e6c01023/fbc68da6-a05f-478c-8b9f-5137316120bb>, 23-04-2012

vrede'.¹⁶ Tenslotte had het Schuman-plan een meer symbolische karakteristiek. Het reiken van de hand naar de Duitsers zou een wederzijds gevoel van vertrouwen creëren en de strijdbijl begraven.¹⁷

EGKS

Uiteindelijk is de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal opgericht in 1951 en maakte die het eerste supranationale verdrag.¹⁸ Het supranationale element is op dit moment uniek en overstijgt de soevereiniteit van de participerende lidstaten Frankrijk, West-Duitsland, Nederland, België, Luxemburg en Italië. Het plan van Schuman heeft de basis gelegd voor de oprichting van het EGKS. De drijvende kracht hierachter was Jean Monnet, een fel voorstander van het integreren van Europa en een van de Europese *founding fathers*. Zijn idee over de invulling van een supranationaal instituut als het EGKS, zou worden aangedreven door een mechanisme met weinig inmenging van de verschillende regeringen. Het hoogste orgaan binnen de EGKS zou de HA worden. Dit zou een onafhankelijk uitvoerend orgaan worden dat moet toezien dat de gemaakte afspraken worden nagekomen en dat de gestelde doelen gehaald worden. De HA dient te allen tijde te handelen in het algemeen belang van de participerende landen in de EGKS. Hierin zal de HA moeten toezien dat de kwaliteit van de productie altijd hoog blijft en dat er continu gestreefd wordt naar innovatie. Ook de gelijke voorwaarden voor alle deelnemers aan de EGKS zal door de HA in de gaten worden gehouden. Daar de HA gemachtigd is om zelf besluiten te nemen die bindend zijn voor de landen binnen het EGKS heeft het een waar supranationaal karakter. Het controleorgaan op de HA zou een gemeenschappelijk vergadering zijn, welke zou bestaan uit 87 vertegenwoordigers uit de parlementen van de verschillende lidstaten. Deze Gemeenschappelijke Vergadering houdt toezicht op de HA. Met deze twee organen en hun structuur worden langzaam de contouren van het huidige Europese model zichtbaar. Uiteindelijk hebben de lidstaten besloten dat de nationale regeringen te weinig macht uit kunnen oefenen op het supranationale model. Zo lezen wij in een verslag van de Nederlandse Delegatie onder leiding van de heer Spierenburg, dat men liever ziet dat er meer invloed door de regering uitgeoefend kan worden. Het voornaamste punt in het

---

¹⁶ Symbolen van de Europese Unie – Verklaring van Schuman op 9 mei 1950, http://europa.eu/abc/symbols/9-may/decl_nl.htm, 30-04-2012

¹⁷ Hitchcock, *France, the Western Alliance and the Origins of the Schuman Plan*, p.604

¹⁸ K. Seidel, *The Process of Politics in Europe*, (London 2010), p.9

verslag is dan ook dat 'de invloed van Regeringen aanzienlijk groter [zal] moeten worden dan in het Franse voorstel is voorzien'.¹⁹ Tegen de wil van geestesvader Monnet in besluiten de toekomstig lidstaten van het EGKS om een Raad in het leven te roepen. Deze bestaat uit zes vertegenwoordigers van de nationale regeringen. De HA heeft voor belangrijke besluiten een unaniem advies van de Raad nodig, waardoor de nationale regeringen toch veel macht hebben middels een veto. Hiermee wordt de eerste deuk in slagvaardigheid van het supranationale orgaan de HA een feit. Ook voegt men een Hof van Justitie toe aan de verschillende instellingen binnen de EGKS. Deze ontwikkeling is cruciaal voor de ontwikkeling van Europa, hier besluit men voor het eerst de macht van het supranationale orgaan aan banden te leggen. Een beslissing die tot op de dag van vandaag te merken is in de daadkracht van de supranationale organen.

EDG

Dat er rek zat in de bereidheid tot Europese integratie werd al snel duidelijk. Eveneens gesteund door Monnet werd in 1954 een voorstel gedaan voor een Europese Defensie Gemeenschap (hierna: EDG). Het plan achter deze EDG was om een grootschalig multinationalaal leger te creëren dat Europa zou beschermen. De grootste dreiging kwam uit het oosten, de Sovjet-Unie. Ook de EDG zou opgezet worden volgens de structuur van de EGKS, met een supranationaal orgaan als hoogste autoriteit. Monnet geloofde dat hij het momentum van Europese eenwording moest gebruiken om zoveel mogelijk terrein te winnen als hij maar kon zodat het Schuman-plan het meeste kans van slagen had. Met andere woorden, Monnet 'cooked up plans for a second, even bolder supranational venture – the European Defence Community [...] to prevent the collapse of the Schuman Plan negotiations'.²⁰ Uiteindelijk zou de EDG niet door Frankrijk geratificeerd worden onder gezang van de *Marseillaise*,²¹ waardoor het duidelijk werd dat verregaande Europese integratie voorlopig slechts een illusie zou blijken. Voor Frankrijk was het ondenkbaar hun leger, het symbool van de herwonnen vrijheid, te integreren met dat van Duitsland. Ook de andere landen, behalve West-Duitsland, waren blij met deze ontwikkeling. Om de EDG een

---

¹⁹ CVP no. 4. Kort verslag van de vergadering die op 3 juli 1950 werd gehouden ten kantore van het Plan Schuman, 03-07-1950,

<http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/Europaeenwording/samenvatting/D00183>

²⁰ ²⁰ Gillingham, *European Integration 1950 – 2003, Superstate or New Market Economy*, (Cambridge 2003), p.29

²¹ A. Szasz, *De Euro: Politieke achtergronden van de wording van een munt* (Amsterdam 2001) p.16

sterk instituut te maken was er een gemeenschappelijk buitenlands beleid nodig, iets wat op dat moment allerm minst haalbaar was. Gillingham noemt het plan voor een Europese Defensie Gemeenschap dan ook 'a bad idea in both theory and practice – unnecessary both politically and military as well as anti-democratic from start to finish'.²² De macht van Europese samenwerking begint inmiddels af te brokkelen, het EGKS werkt niet exact zoals Monnet voor ogen had en begint langzaam haar positie aan de mondiale onderhandelingstafel te verliezen. Men doet een poging om een eensgezind politiek beleid vorm te geven, de Europese Politieke Gemeenschap. Dit initiatief sterft een stille dood en wordt terug in de ijskast gezet. Het momentum voor Europese integratie lijkt voorbij.

EEG & EURATOM

Ondanks het falen van de totstandkoming van de EDG, waardoor directe politieke integratie geblokkeerd werd, is er tijdens de Messina Conferentie in 1955 besloten om toch een doorstart te maken met het Europese integratieproces. Hiermee besloot men politieke integratie middels de economische weg te bereiken. Deze verandering in beleid, die voortkomt uit de crisis van de verwerping van de EDG in het Frans parlement, is een cruciale ontwikkeling in de Europese integratie.

Met name uit de Benelux hoek wordt hier gretig op gereageerd getuige het Verslag Interdepartementale Adviescommissie inzake Integratie-Vraagstukken van 28-06-1955. Hier wordt gesteld dat Nederland het Belgische voorstel steunt om de handelsbelemmeringen binnen de gemeenschappelijke markt af te breken²³ en nauw contact te onderhouden met de andere Benelux-landen.²⁴ Het Comité-Spaak, onder leiding van de gelijknamige Belgische minister van Buitenlandse Zaken, is uiteindelijk verantwoordelijk voor het opstellen van een rapport om een Europese gemeenschappelijke markt te creëren. In april 1956 presenteert dit Comité twee projecten die het meest in lijn liggen met de wil van de lidstaten. Met kiest ervoor om een gemeenschappelijke markt te creëren en om een Gemeenschap voor Atoomenergie (Euratom) op te richten.²⁵ Beide beleidsopties worden in de Verdragen van

---

²² Gillingham, *European Integration 1950 – 2003, Superstate or New Market Economy*, (Cambridge 2003), p.25

²³ Verslag Interdepartementale Adviescommissie inzake Integratie-Vraagstukken van 28-06-1955 p.2

²⁴ Verslag Interdepartementale Adviescommissie inzake Integratie-Vraagstukken van 28-06-1955 p.3

²⁵ Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap, EEG-Verdrag - oorspronkelijke tekst, http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_eec_nl.htm, 28-04-2012

Rome in 1957 ondertekend en geratificeerd en treden op 1 januari 1958 officieel in werking. Naast de agenda van de Benelux speelt de Suezcrisis (1956) een belangrijke rol in het proces van de eenwording van Europa. Egypte eigent zich het Suez-kanaal toe, dat tot dit moment bestuurd werd door Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk antwoordden middels een militaire interventie. Uiteindelijk leidt dit tot een politieke nederlaag voor beide landen, mede door het verzet van de Verenigde Staten tegen de interventie. De Sovjet-Unie gebruikt deze interventie als afleiding voor hun eigen inval in Hongarije, waardoor het gevaar vanuit het Oosten groter dan ooit leek. Deze politieke nederlaag tekende de onenigheid binnen het Westerse blok. Zowel het Verenigd Koninkrijk als Frankrijk werden met hun neus op de feiten wordt gedrukt; beide zijn geen spelers meer in de bipolaire wereld zoals die toen bestond. De Britten zijn onder druk van Eisenhower uit de Suezinterventie gestapt, de Britten stonden nu voor de keus; of meedoen aan een sterker Europa, of de 'speciale relatie' verstevigen.²⁶

'Groot-Brittannië keerde zich af van de Europese eenwording en koos voor permanente onderschikking aan het Amerikaanse beleid. Voor Suez was Groot-Brittannië zich al bewust geworden van zijn afhankelijkheid van de Verenigde Staten, al bleef het zich gedragen als een grote mogendheid. Na Suez interpreteerde het de 'speciale relatie' met Amerika als een manier om maximale invloed te krijgen op beslissingen die in wezen waren getroffen in Washington'²⁷

Door de terugtrekking van de Britten voelden ook de Fransen zich genoodzaakt de strijd in Suez te staken. De Fransen werden geconfronteerd met een rol die zij dankzij hun koloniale verleden lange tijd niet meer vervuld hadden. Deze confrontatie met de werkelijkheid was voor Charles de Gaulle een pijnlijke en hij deed er alles aan om Frankrijk weer op de plaats terug te brengen die hij voor Frankrijk in gedachte had: aan tafel met de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. Voor De Gaulle was een sterk Europa, waar Frankrijk de scepter zwaait, een uiterst nuttig vehikel op weg naar internationale erkenning. Deze ontwikkeling bracht de vraag naar de Verdragen van Rome in een stroomversnelling en deed het idee van een eensgezind en sterk Europa wederom opleven, met andere woorden: 'de Suezcrisis leidde

---

²⁶ Szasz, *De Euro*, p.18

²⁷ H. Kissinger, *Diplomacy* (New York 1994) p.548

een heroriëntatie in van het Franse beleid'.²⁸

Verdrag van Rome

Men richt de aandacht nu volledig op het economische vlak van samenwerking, waar het supranationale karakter het meeste draagvlak geniet. Binnen de Verdragen van Rome worden twee doelstellingen geformuleerd, 'de eerste doelstelling van het Verdrag is betere economische omstandigheden tot stand brengen voor het handelsverkeer en de productie in de Gemeenschap. De tweede, meer politieke, betrachting van het EEG-Verdrag is bij te dragen tot de functionele integratie van Europa op politiek vlak en vormt een stap naar een verdere eenmaking van Europa'.²⁹ Binnen het Verdrag wordt dus al een keuze gemaakt, economische samenwerking geniet prioriteit, waarna politieke samenwerking zal volgen. Het belangrijkste is de oprichten van een Douane-unie, zodat handelsbelemmeringen tussen lidstaten zullen verdwijnen en men een uniform beleid jegens derden voert. Toch bestaat het verdrag voornamelijk uit compromissen. De voorgestelde economische unie is uiteindelijk niet meer dan een uitbreiding van de Douane-unie geworden en de communautaire instellingen zijn weliswaar iets uitgebreider geworden, maar zijn niet supranationaal geworden. Maar het meest opvallende compromis is de eis van Frankrijk. De Fransen wilden alleen maar meewerken aan de EEG als er een gemeenschappelijk landbouwbeleid zou komen. De reden hiervoor was dat de Fransen het gevoel hadden dat een gemeenschappelijke markt voornamelijk de industriële landen, met name Duitsland, zou bevoordelen.³⁰ Dit had als consequentie dat de wisselkoersverhoudingen gefixeerd moesten worden met als gevolg dat een monetaire unie noodzakelijk werd. Voor de Franse Franc erg gunstig, en voor de Duitse Mark minder voordelig. Een gezamenlijke Europese munt komt nu reeds ter sprake. Als reactie op deze ontwikkeling verklaard de toenmalige minister van Financien, H.J. Witteveen, dat

'Met een gezamenlijke munt zouden de lidstaten elkaar "een blanco cheque" geven. 'Het is duidelijk, dat dit dus alleen maar aanvaardbaar kan zijn, wanneer er een zeer vergaande mate van centrale beheersing van de monetaire, de

---

²⁸ G.H. Soutou, *L'alliance incertaine – Les rapports politico-strategiques franco-allemands, 1954-1996* (Parijs 1996) p. 59 in: Szasz, *De Euro*, p.21

²⁹ Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap, EEG-Verdrag - oorspronkelijke tekst, http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_eec_nl.htm, 01-05-2012

³⁰ Szasz, *De Euro*, p.23

begrotingspolitiek enz. zou zijn [...] Ik geloof dat men moet stellen dat in die zin één Europese valuta een sluitstuk moet zijn van een volledige Europese integratie en niet een element'.³¹

Deze visie, waarin een monetaire unie niet voorop loopt op economische integratie wordt door een groep gesteund die 'de economen' genoemd worden. De visie, waarin een monetaire unie als eerste gerealiseerd dient te worden wordt aangehangen door 'de monetaristen'. Het is evident dat de Fransen aanhangers waren van de monetaristische visie. Hierdoor ontstond een machtsstrijd tussen Frankrijk, aanhanger van de monetaristische visie, en Duitsland, aanhanger van de economistische visie. Dit is tevens het moment dat men, dankzij de compromissen in het Verdrag van Rome, kiest voor een monetaristische visie. Toch werd geen monetaire integratie bereikt dankzij de strijd tussen de economen en de monetaristen. Het gevolg hiervan is dat het verdrag niet verder ging dan de coördinatie van monetair beleid en de liberalisatie van het kapitaalverkeer was beperkt.³² Welke implicaties deze keuze zou hebben zou later duidelijk worden.

Bestuurlijke structuur

Binnen de structuur van de EEG en het Euratom zijn enkele verschillen te ontdekken met het voorgaande supranationale model. De EEG heeft vier instellingen, waarvan er twee ook binnen het EGKS functioneerden. Zij zijn het Europese Hof van Justitie en het Europees Parlement. Naast deze twee instellingen heeft de EEG ook twee nieuwe instituten in het leven geroepen. Dit zijn de Europese Commissie en de Raad van Ministers. Binnen het EGKS was de Europese Commissie de HA, en de Raad van Ministers werd in de EGKS de Bijzondere Raad van Ministers genoemd.³³ Ondanks deze ogenschijnlijke gelijkenissen kennen de EGKS en de EEG toch opvallende verschillen. Allereerst geldt het EEG-verdrag voor opbeperkte tijd, en het EGKS-verdrag gold slechts vijftig jaar (tot 2002). Daarnaast omschrijft het EGKS-verdrag de rechten en plichten van de verschillende actoren. Hierdoor lijkt het min of meer op een wet, daarom noemt men het een 'traité-loi'.³⁴ Het EEG-verdrag bestaat uit uitgangspunten, doeleinden en procedures. Hierdoor bevat het verdrag zelf geen rechten en

---

³¹ *Handelingen Tweede Kamer*, 9 februari 1965, zitting 1964-1965, p.1096 in: Szasz, *De Euro*, p.25

³² Szasz, *De Euro*, p.28

³³ J.J.M. Tromm, *Europese Integratie in Hoofdlijnen*, (Utrecht 1993), p.56

³⁴ Tromm, *Europese Integratie in Hoofdlijnen*, p.57

plichten en is het minder dwingend, deze middelen kunnen wel leiden tot rechten en plichten, om deze reden noemt men het EEG-verdrag ook wel een 'traité-cadre'.³⁵ Hierdoor werd de reikwijdte van de EEG wel vergroot, de EEG beoogt immers de gehele economie te dekken terwijl de EGKS zich limiteert tot slechts twee sectoren. De rol van de Commissie werd ook uitgebreid ten opzichte van de HA. De Commissie diende meer invloed te hebben op de uitvoering van de EEG, daarom is ervoor gekozen de Commissie als enige orgaan het recht van initiatief te geven. Hiermee konden zij bepalen wat de Raad moest besluiten. De Raad had namelijk nog altijd de macht om te beslissen. Ook het Parlement kreeg een grotere rol in het besluitproces, beslissingen zouden voorts in overleg met het Parlement genomen worden, waardoor hun adviserende rol verrijkt zou worden.

Binnen de meerderheidsbeslissingen zoals de EEG deze vanaf nu zou nemen, is er een opmerkelijke modificatie aangebracht. Het gaat hier om een verandering in de manier waarop de EEG besluiten zou nemen. Men zou een clause inbouwen waardoor meerderheidsbeslissingen tegengehouden konden worden als een land stelde dat zijn vitale belangen erbij betrokken waren. De reden voor deze toevoeging is de 'lege stoel politiek' van De Gaulle. In juli 1965 besloot Frankrijk niet meer deel te nemen aan haar werk in de EEG, de reden hiervoor is ontevredenheid van De Gaulle. Duitsland en alle andere landen in de EEG waren het openlijk oneens met de visie van De Gaulle waardoor hij besloot om alle taken neer te leggen omtrent de EEG. Deze maatregel zou bekend worden als de 'lege stoel' en hield stand 'totdat op 29 januari 1966 in Luxemburg werd *agreed to disagree*: meerderheidsbeslissingen zoals voorzien in het Verdrag van Rome zouden achterwege blijven als een land stelde dat zijn vitale belangen erbij betrokken waren'.³⁶ Hiermee heeft De Gaulle derhalve een mutatie aangebracht in de politieke besluitvorming van het supranationale orgaan en laat hij nationale belangen prevaleren over Europese.

In het Fusieverdrag van 1967 besloot men om de verschillende instituten (EC en RvM) samen te smelten, zodoende wilde men de effectiviteit en slagvaardigheid van de supranationale organen vergroten. Er bestond nu nog maar een enkele Europese Commissie en een Raad van Ministers. Vanaf dit moment is het bureaucratische aspect van de supranationale organen gefuseerd en begint het meer en meer de vorm te krijgen die wij vandaag kennen.

---

³⁵ Tromm, *Europese Integratie in Hoofdlijnen*, p.57

³⁶ Szasz, *De Euro*, p.38

In 1970 worden de eerste plannen, het Rapport Werner, voor een Economische en Monetaire Unie (EMU) gelanceerd nadat men succesvol terugkijkt op de oprichting van de douane-unie.³⁷ Het doel van de EMU is 'het mogelijk maken een zone te scheppen waarbinnen goederen en diensten, personen en kapitaal zich vrij en zonder concurrentievervalsingen bewegen, zulks met vermindering van structurele of regionale onevenwichtigheden'.³⁸ Op dit moment tracht men de eerste stappen te zetten richting een communautair monetair beleid en een gemeenschappelijke munt, 'haar ontstaan kan gepaard gaan met de handhaving van nationale munteenheden of de invoering van één communautaire munteenheid [...] psychologische en politieke overwegingen pleiten voor het invoeren van één munteenheid, waardoor het definitieve karakter van de onderneming zou worden bevestigd'.³⁹ Ook is men er in het Rapport Werner over eens dat de beslissingen over het monetair beleid gecentraliseerd dienen te worden. Dit geldt voor alle beslissingen die voor het gemeenschappelijke monetaire beleid van belang zijn. Binnen de EMU werd de monetaire unie omschreven als 'een gebied met één munt en een gecentraliseerd monetair beleid',⁴⁰ toch worden er geen duidelijk afspraken gemaakt over de rol van de centrale banken. Hiermee kiest men voor een communautair stelsel van centrale banken waardoor er een grote discrepantie ontstond binnen de doelstellingen van de verschillende centrale banken. Zo genoot de Duitse Bundesbank grote onafhankelijkheid van de politiek, terwijl vele andere centrale banken het beleid van de regering dienden uit te voeren. Vanwege dit verschil was het voor de centrale banken nagenoeg onmogelijk om tot consensus te komen. De economische unie werd ook in het Rapport Werner beschreven. Hier werd duidelijk melding gemaakt van het feit dat men verregaande centralisatie als een vereiste zag. Het zou met name de budgettaire bevoegdheden van de lidstaten regelen. Uiteindelijk is dit niet ten uitvoer gebracht omdat Frankrijk bezwaar maakte tegen centralisatie op dit vlak.⁴¹ De stap naar een politieke unie werd in het Rapport Werner genoemd, maar is er op den duur niet gekomen omdat de lidstaten weigerden soevereiniteit af te staan op het gebied van budgettair beleid. Wel spreekt men in het rapport dat 'deze overdrachten van verantwoordelijkheid een proces [inhouden] met een fundamentele politieke betekenis,

---

³⁷ Rapport Werner. *Bulletin EG 1970 van 14 maart 1970*, p.8

³⁸ Rapport Werner. *Bulletin EG 1970 van 14 maart 1970*, p.9

³⁹ Rapport Werner. *Bulletin EG 1970 van 14 maart 1970*, p.10

⁴⁰ Szasz, *De Euro*, p.49

⁴¹ Szasz, *De Euro*, p.50

dat de geleidelijke ontwikkeling impliceert van politieke samenwerking. De economische en monetaire unie lijkt aldus de katalysator voor de ontwikkeling van een politieke unie waar zij op den duur niet zonder kan'.⁴² Het conflict tussen de monetaristen en economen duurt voort en de Fransen hielden vast aan intergouvernementele besluitvorming, waardoor supranationale stagnatie nog immer een probleem bleef, ondanks de toezegging van de lidstaten 'aan hun politieke bereidheid om in de komende tien jaren een economische en monetaire unie tot stand te brengen'.⁴³ Uiteindelijk heeft het Rapport Werner niet tot concrete veranderingen in de toenmalige structuur geleid, maar van een faliëkante mislukking mag men ook niet spreken, al wordt dit pas enkele decennia later duidelijk.

Single European Act

In 1985 worden de eerste voorstellen voor de voltooiing van de interne markt gepresenteerd. Deze voorstellen leidde tenslotte tot de ondertekening van de Single European Act (SEA of Europese Akte) in februari 1986, een akte waarin de Europese samenwerking onderstreept en verdiept wordt. Deze Europese Akte was een 'verdrag tot aanvulling en wijziging van de Europese Verdragen en bevatte de rechtsbases voor de nieuwe beleidsinitiatieven'.⁴⁴ Men maakte aanpassingen op het gebied van gezamenlijk buitenlands beleid en technische innovatieve ontwikkelingen onder andere in de milieu sector, en economische en sociale cohesie.⁴⁵ Toch zijn de grootste stappen gemaakt in het besluitvormingsproces van de Raad en de doelstelling voor de afronding van een Europese interne markt. Het besluitvormingsproces van de Raad ging tot de tekening van de Europese Akte middels een stemming waarin unanimiteit bereikt moest worden. Hierdoor had elke stem een vetorecht. In deze akte werd dit aangepast binnen de het EEG-verdrag in een stemming middels gekwalificeerde meerderheid.⁴⁶ Met name artikel 100 van het EEG-verdrag is hierbij relevant, dit behelst namelijk 'the establishment and functioning of the internal market'.⁴⁷ Dit heeft als gevolg dat het men geen vetorecht heeft, dit versterkt de supranationale macht van de Europese Commissie dat het alleenrecht heeft om voorstellen

---

⁴² Szasz, *De Euro*, p.51

⁴³ Szasz, *De Euro*, p.54

⁴⁴ Tromm, *Europese Integratie in Hoofdlijnen*, p.53

⁴⁵ N. Nugent, *The Government and Politics of the European Community* (Londen 1989), p.45

⁴⁶ Szasz, *De Euro*, p.113

⁴⁷ Nugent, *The Government and Politics of the European Community* (Londen 1989), p.45

te doen aan de Raad. Ook werd de macht van de Raad en het Parlement uitgebreid.⁴⁸ Daarnaast heeft men een specifieke doelstelling in het verdrag opgenomen, het completeren van de interne markt in 1992.^{49,50} Evident is dat men verregaande Europese integratie ambieert getuige de uitbreiding van de macht van het supranationaal orgaan. Toch wilde het Europese Parlement meer, maar heeft zich uiteindelijk neergelegd bij de veranderingen zoals die hierboven staan beschreven.⁵¹ Uiteindelijk heeft de SEA de weg vrijgemaakt voor het Verdrag van Maastricht. Met andere woorden 'by creating new Community competencies and reforming the institutions the SEA opened the way to political integration and economic and monetary union to be enshrined in the Treaty of Maastricht on the European Union'.⁵² Ook promoveert men conceptuele plannen tot harde doelstellingen waardoor de illusie gewekt wordt dat de kracht van Europa groeiende is.

Maastricht

Na de succesvolle uitbreiding van de Single European Act in 1986/1987 ging de Europese Commissie zich ook meer richten op politieke samenwerking. De basis hiervoor lag in artikel 30.3(b) van de Single European Act wat stelt dat 'The Commission shall be fully associated with the proceedings of Political Cooperation'. De Europese Commissie wilde klaarblijkelijk nog meer Europese integratie bewerkstelligen en dat lukt door de ondertekening van het Verdrag van Maastricht. Hierin worden de mogelijkheden en ambities van de Europese Unie, zoals deze vanaf nu heet, uiteengezet. Interessant is om te weten waar de ambities vandaan komen en welke mogelijkheden men nu krijgt.

Naast de politieke ambities van de Commissie was er ook een economische doelstelling. In 1988 heeft de Raad toestemming gegeven aan een Comité onder leiding van Jacques Delors, de toenmalige president van de Europese Commissie, om een rapport te schrijven om de haalbaarheid van een Economische en Monetaire Unie (EMU) te onderzoeken.⁵³ De reden voor de versnelde aanstelling van het Comité kwam zowel uit Franse, als uit Duitse hoek. De

---

⁴⁸ The Single European Act,

http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_singleact_en.htm, 02-05-2012

⁴⁹ The Single European Act, in: The Official Journal of European Communities, L 169 vol. 30, 27-06-1987, section II, article 13

⁵⁰ Szasz, *De Euro*, p.113

⁵¹ W. Nicoll and T.C. Salmon, *Understanding the European Communities*, (Hertfordshire 1990), p.40

⁵² The Single European Act,

http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_singleact_en.htm, 02-05-2012

⁵³ ECB: Economische en Monetaire Unie, <http://www.ecb.int/ecb/history/emu/html/index.nl.html>, 05-05-2012

Fransen hebben sinds de oprichting van het Europees Monetair Systeem⁵⁴ (EMS) eind '70 jaren, weinig controle gehad over de waarde van de Franse Franc. De Duitsers kende dit probleem niet daar hun munt, de Deutsche Mark (DM), sterk was. Dit leidde ertoe dat Parijs meer invloed wilde uitoefenen op het quasi gedeelde monetair beleid. De *status quo* was dat Duitsland een superieure positie had binnen het EMS en erg tevreden was met dit systeem mede dankzij het feit dat hun munt nog nooit gedevalueerd was. Voor de overige lidstaten in de EMS was dit niet het geval en neigde men naar een monetaire unie, waarin ze immers meer invloed zouden kunnen uitoefenen. De vraag was nu alleen hoe men Duitsland zover kon krijgen mee te doen in een, voor Duitsland ongunstige, monetaire unie. Het antwoord kwam uit Duitsland: de Duitsers merkten de onvrede over de zwakkere munten ten opzichte van de DM en Duitsland had vrienden nodig in Europa, geen vijanden. De Duitse minister van buitenlandse zaken, Hans-Dietrich Genscher, had een olijtak nodig. Deze kwam er in een monetaire unie, 'Genscher was interested in initiating a large European project to showcase Germany's European ambitions. A Monetary union could provide just that goal'.⁵⁵ Nu de twee Europese grootmachten voorstander waren van een monetaire unie en Europese economische integratie kwam het Comité-Delors snel van de grond. Overigens is het goed om aan te merken dat het Duitse unificatie proces hier geen invloed op heeft gehad. Helmut Kohl had reeds zijn fiat gegeven aan de plannen ruim voordat de val van de Berlijnse muur in zicht was, 'it is therefore incorrect to argue that Kohl agreed to monetary union in exchange for German unification'.⁵⁶

Toen het Comité-Delors uiteindelijk inwerking trad, na vele strubbelingen tussen Frankrijk, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk,⁵⁷ was de kern van het rapport 'dat een monetaire unie ook een economische unie vergde, wilde zij duurzaam zijn'.⁵⁸ De conclusie van het Rapport Delors was dat het haalbaar was in drie stappen⁵⁹, de eerste fase was een intensivering van de coördinatie en behoefde geen institutionele wijzingen waardoor het

---

⁵⁴ Het EMS was een 'quasi-fixed' monetair systeem, waardoor koersen aan deels aan elkaar gekoppeld werden. D. Heisenberg 'From the Single Market to the Single Currency' in: D. Dinan *Origins and Evolution of the European Union* (Oxford 2006) p.235

⁵⁵ D. Heisenberg 'From the Single Market to the Single Currency' in: D. Dinan *Origins and Evolution of the European Union* (Oxford 2006) p.237

⁵⁶ D. Heisenberg 'From the Single Market to the Single Currency' in: D. Dinan *Origins and Evolution of the European Union* (Oxford 2006) p.239

⁵⁷ Szasz, *De Euro*, p.133-136

⁵⁸ Szasz, *De Euro*, p.137

⁵⁹ ECB: Economische en Monetaire Unie, <http://www.ecb.int/ecb/history/emu/html/index.nl.html>, 05-05-2012

besluitvormingsproces niet muteerde en de politieke macht van de verschillende instituties niet veranderde. De tweede fase was een overgangsfase en behoefde wel een verdragswijziging omdat institutionele wijzigingen doorgevoerd werden. Toch bleef de verantwoordelijkheid voor het monetaire beleid bij de nationale regeringen waardoor de supranationale organen hier geen machtsvergroting kenden. De derde en laatste fase was de Economische en Monetaire Unie. Het Rapport-Delors is in feite een vervolg op het Rapport-Werner. Waar het Rapport-Werner verder ging in het centraliseren van begrotingsbeleid en het uitbreiden tot een politieke unie, ging Delors verder in het monetaire beleid en de onafhankelijkheid van de centrale banken.

Dit concept van het Comité-Delors werd overgenomen in het Verdrag van Maastricht. Toch wilde men in dit verdrag meer bewerkstelligen dan louter economische doelstellingen. Men poogde ook politieke aspiraties in het verdrag te vlechten. De doelen zoals die door de EU zelf worden gesteld zijn het versterken van de democratische legitimiteit van de instituties, de effectiviteit van deze instituties vergroten, een economische en monetaire unie oprichten, een gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid (GBVB) opstellen en een maatschappelijke dimensie aan de Gemeenschap geven.⁶⁰ Deze doelstellingen worden binnen het raamwerk van de EU geplaatst en men stelt de zogenaamde 'pijlerstructuur' op. Deze structuur bestaat uit drie pijlers waarbinnen het Europese beleid samen te vatten is. De eerste pijler heeft voornamelijk betrekking op besluitvorming binnen de economische sector. De tweede pijler richt zich op het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid (GBVB), de pijler waar nationale regeringen tot dusver geen enkele macht over willen afstaan aan Europa.⁶¹ De derde en laatste pijler betreft Justitie en Binnenlandsbeleid. Binnen de eerste pijler wordt er reeds supranationaal beleid gevoerd, dit wil zeggen dat er besloten wordt middels kwalitatieve meerderheid. Met andere woorden, lidstaten die 'nee' stemmen kunnen (in theorie) nog steeds onderworpen worden aan de wil van Europa. Dit proces gaat middels de *communautaire methode*.

---

⁶⁰ Treaty of Maastricht on European Union,

http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_maastricht_en.htm, 04-05-2012

⁶¹ F. Cameron, 'Where the European Commission Comes In: From the Single European Act to Maastricht' in: E. Regelsberger, P de Schoutheete de Tervarent, W. Wessels, *Foreign Policy of the European Union: From EPC to CFSP and Beyond* (London 1997) , p.100

Politieke Besluitvorming

De Communautaire methode

De Communautaire methode is het resultaat van de onderhandelingen over Europese integratie sinds de oprichting van de EGKS. Zoals in het bovenstaande reeds uiteen is gezet heeft men gedurende de gehele geschiedenis moeite gehad met het afstaan van macht. Dit heeft geculmineerd in een ietwat omslachtig besluitvormingsproces, de communautaire methode of gewone wetgevingsprocedure vastgelegd in het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie.⁶² Sinds de SEA had de Europese Commissie het alleenrecht om voorstellen voor nieuwe wetgeving te doen. Deze machtige positie zorgt ervoor dat alleen de EC in staat is te bepalen waarover besloten gaat worden. De voorstellen worden gedaan aan het Europees Parlement en de Raad van Ministers (RvM). Tijdens de eerste rond, de eerste lezing genaamd, mag het Europees Parlement louter amendementen toevoegen terwijl de RvM middels een gekwalificeerde meerderheid mag besluiten. Als het EP en het RvM het eens zijn met het voorstel wordt het aangenomen. Mocht dit niet het geval zijn geeft de RvM aan waar het mee oneens is en heeft het de mogelijkheid amendementen (unaniem) toe te voegen. Dan volgt de tweede lezing waarin het EP mag besluiten of akkoord gaat met de toevoegingen van de RvM, zo ja, voorstel aangenomen. Zo nee, dan mag het EP wederom nieuwe amendementen toevoegen en vervolgens kijkt de EC of zij de amendementen aanvaardbaar vinden. Als de RvM hiermee akkoord gaat, is het voorstel aangenomen, zo niet, vangt een bemiddelingsproces aan om het EP en de RvM tot consensus te leiden.⁶³ Zoals we zien is het aannemen van een wetsvoorstel via de communautaire methode geen eenvoudige zaak. Er zijn vele lezingen en zonder goedkeuring van de RvM kan er geen akkoord volgen. Dit geeft de nationale regering nog altijd veel macht en de EU weinig daadkracht.

Conclusie

We hebben gezien hoe de EGKS, de EEG en de EU tot stand zijn gekomen. Hierin is het supranationale karakter van de EU nagenoeg hetzelfde gebleven. Dit supranationale karakter was uniek voor de totstandkoming van Europese integratie en cruciaal voor het verloop van

---

⁶² S. Princen, 'De Institutionele Architectuur van de EU' in A. Van der Vleuten et al., *De Institutionele Structuur van de EU* p.41

⁶³ S. Princen, 'De Institutionele Architectuur van de EU' in A. Van der Vleuten et al., *De Institutionele Structuur van de EU* p.45

het Europese integratieproces. Door een blik te werpen op het verleden zien we dat er wel degelijk lering is getrokken uit eerder gemaakte fouten. De manier waarop Frankrijk na de Tweede Wereldoorlog om is gegaan met Duitsland verschilt dermate van de handelswijze tijdens het Interbellum dat het voor stabiliteit en vertrouwen heeft gezorgd. We zien dat enkele vooruitstrevende denkers, onder leiding van Jean Monnet, gezocht hebben naar oplossingen en deze ook vonden. Dat deze momenten in het verleden doorslaggevend zijn voor de totstandkoming van de huidige EU lijkt dan ook evident. Toch zijn er ook momenten in de geschiedenis geweest die zijn littekens hebben achtergelaten in de huidige supranationale besluitvorming. Maar ook mondiale machtsverschuivingen, zoals de Suezcrisis en de dreiging uit het Oosten, hebben invloed gehad op de Europese integratie. De wens om een sterk en eensgezind Europa te creëren is dan ook altijd aanwezig geweest, maar de motieven om dit na te streven zijn lopen uiteen.

Binnen de EU heeft men gekozen voor verschillende manieren van bestuur. De bovengenoemde pijlerstructuur is een consequentie van tegenstrijdige nationale belangen, historische ontwikkelingen en een gebrek aan vertrouwen in een supranationaal orgaan. De verschillende pijlers genieten allen een andere vorm van *governance*, waardoor het ook verschilt in slagkracht en uitvoering. *L'inspireur*, Monnet, had een andere, meer supranationale vorm van Europa voor ogen. Ondanks het feit dat er visies waren om in Europa gemeenschappelijke doeleinden na te streven, is geen enkele lidstaat zover gegaan dat het bereid is geweest om zichzelf niet als eerste te bevoordelen. Dit gold voor de Franse initiatieven in het bijzonder. Omdat men nooit bereid is geweest om nationale macht en internationaal aanzien te ruilen voor supranationaal bewind, is er op politiek vlak weinig tot geen vooruitgang geboekt. Dit komt voornamelijk omdat de lidstaten 'grote moeite hebben beperkingen op hun autonomie te aanvaarden'.⁶⁴ Zo heeft Nederland, onder andere, van meet af aan een stok achter de deur geplaatst waardoor de nationale regeringen altijd nog de mogelijkheid hebben gehad om het supranationale beleid te dwarsbomen, dit komt het best naar voren in de rol van de RvM. Dat de nationale regeringen dit streven gedurende de gehele Europese integratie niet uit het oog zijn verloren is tot op de dag van vandaag merkbaar binnen de Europese Unie. De communautaire methode van besluitneming zorgt ervoor dat elke nationale regering middelen heeft om het besluitvormingsproces te

---

⁶⁴ Szasz, *De Euro*, p.295

beïnvloeden. Hiermee kan men de slagkracht van de Europese Commissie dusdanig aan banden leggen dat er louter middels compromissen tot een besluit gekomen kan worden. Dit politieke proces is voor de daadkracht van het supranationale model van de EU funest en maakt dat er nauwelijks voor de muziek uit gedanst kan worden.

Om adequaat economisch en monetair te integreren is een sterke politieke ruggengraat vereist. Op dit moment is er een 'onevenwichtigheid tussen de sterk supranationale Monetaire Unie en de op "subsidiariteit" gebaseerde Economische Unie'⁶⁵ waardoor besluitneming wordt bemoeilijkt. Daarnaast spelen er nationale belangen die ervoor zorgen consensus louter middels compromissen bereikt kan worden. Een sterkere politieke unie zou het economische integratie proces versnellen en verbeteren. Dit zal Europa ten goede komen en de doelstellingen die in de loop van de 20^e eeuw geformuleerd zijn sneller bereiken. In politiek opzicht is een versterking van supranationale zeggenschap gunstig voor de lidstaten van Europa, maar er zal dan wel nationale soevereiniteit ingeleverd moeten worden, een offer dat velen niet bereid zijn te maken. Hierin is tot dusver Duitsland bereid geweest het verst te gaan, een ontwikkeling die Helmut Schmid als essentieel ziet in de overleving van Europa.⁶⁶

---

⁶⁵ Szasz, *De Euro*, p.296

⁶⁶ Helmut Schmidt 2011 SPD-Parteitag in Berlin, <http://www.youtube.com/watch?v=3clNsHRoUBI>, 02-06-2012

Hoofdstuk 2: De economische integratie van Europa

In dit hoofdstuk wordt de economische integratie van Europa besproken. Het eerste deel zal ingaan op de vorming van de interne markt en de theorie van economische integratie. Dit deel zal de deelvraag 'Waarop is de Europese economische integratie gebaseerd?' beantwoorden. Vervolgens wordt het ontstaan van de Economisch Monetaire Unie (EMU) beschreven. Het laatste deel zal ingaan op de oorzaken van de crisis. Deze laatste delen zullen antwoord geven op de vraag welke ontwikkelingen sinds de oprichting van de EMU tot de crisis hebben geleid.

Voordelen van de interne markt

Een van de voornaamste redenen voor de economische integratie van de Europese landen was het idee dat economische integratie tot politieke en culturele integratie zou leiden en dat dit een nieuwe oorlog zou voorkomen.⁶⁷ Door economische samenwerking zou Europa welvarender en stabielere worden, waardoor de kans op een oorlog zou afnemen. Hier wordt besproken waarom economische samenwerking tot meer welvaart en stabiliteit leidt.

Welvaart wordt gedefinieerd als de mate waarin mensen in hun behoeften worden voorzien. Economisch gezien kan welvaart uitgedrukt worden in de hoeveelheid producten en diensten die gekocht kunnen worden afhankelijk van het inkomen. De Europese economische integratie is gebaseerd op de vrije stroming van goederen, kapitaal, diensten en arbeid. Dit zou op micro-economisch niveau voor meer efficiëntie moeten leiden.

Door de vrije handel van goederen werd concurrentie tussen bedrijven in verschillende Europese landen eerlijker. De afzonderlijke lidstaten zijn niet meer in staat om hun 'landelijke kampioenen' te bevoordelen ten opzichte van buitenlandse concurrenten doordat belasting-, en quotabarrières af werden geschaft.^{68,69} Bedrijven krijgen hierdoor een prikkel om competitiever te worden en zich te specialiseren.^{70,71} Het gevolg is dat winsten dalen en bedrijven die niet concurrerend genoeg zijn zullen samen gaan om schaalvoordelen te benutten, opgekocht worden of verdwijnen.⁷² Uiteindelijk zullen er grotere, meer

---

⁶⁷ Teulings et al., 2011, p. 31-33, 43

⁶⁸ Teulings et al., 2011 p. 56, 60

⁶⁹ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 52

⁷⁰ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 54

⁷¹ Teulings et al., 2011, p. 56

⁷² Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 190

competitieve bedrijven overblijven. Zowel de toename in concurrentie als de schaalvoordelen zullen producten goedkoper maken, waardoor de koopkracht van de consumenten toeneemt.^{73,74} Op de langere termijn leidt hogere concurrentiedruk en schaalvergroting ook tot meer innovatie.⁷⁵ In competitieve markt kan een efficiëntere productietechniek of een beter product een groter marktaandeel en meer winst opleveren.⁷⁶ Grotere schaal maakt het mogelijk meer geld te besteden aan het vaak erg kostbare innovatieproces.⁷⁷ Uiteindelijk zou dit moeten leiden tot een sterkere positie van Europa in de wereldeconomie.

Vrije arbeidsmigratie zou de welvaart ten goede komen op twee manieren: het allocatie-effect en minder werkloosheid.⁷⁸ Het allocatie-effect houdt in dat arbeiders naar de landen trekken waar de lonen relatief hoog zijn. Hoge lonen reflecteren schaarste in het arbeidsaanbod.⁷⁹ Door arbeidsmigratie wordt dit tekort opgeheven, waardoor de gemigreerde arbeiders hogere lonen krijgen en de bedrijven waar zij zijn gaan werken lagere lonen hoeven te betalen. Een nadelig effect op de welvaart is dat de arbeiders die al bij de betreffende bedrijven werkten minder loon krijgen of werkloos kunnen worden.^{80,81} Door de aanwezigheid van vakbonden en minimumlonen zal de loonsdaling echter gematigd worden. Het effect op werkloosheid wordt ook gedempt. Bedrijven kunnen goedkoper produceren vanwege de lagere lonen, waardoor ze meer kunnen produceren door meer werknemers aan te nemen.⁸² Deze voordelige effecten zijn slechts beperkt doordat de barrières voor arbeidsmigratie niet geheel zijn verdwenen door verschillen in sociale zekerheid en een veelvoud aan culturen en talen.⁸³

Van alle vier de vrijheden is de dienstensector het minst vrij. Van veel diensten worden verschillende nationale kwalificaties gevraagd waardoor het lastig is om diensten in het

---

⁷³ Teulings et al., 2011, p. 56

⁷⁴ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 200-203

⁷⁵ Teulings et al., 2011, p. 57-58

⁷⁶ Swann, 2009, p. 53-54

⁷⁷ Teulings et al., 2011, p. 58-59

⁷⁸ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 252-254

⁷⁹ Blanchard, 2009, p. 144

⁸⁰ Brakman et al., 2006, p. 89-90

⁸¹ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 252-254

⁸² Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 256

⁸³ Teulings et al., 2011, p. 25, 59

buitenland aan te bieden.⁸⁴ Om dit tegen te gaan zouden nationale regels op elkaar afgestemd moeten worden.^{85,86} Dit is echter nog niet gelukt.⁸⁷

Het meest interessant is waarschijnlijk de integratie van de kapitaalmarkt. De diverse valuta vormden een barrière voor de interne handel. Door de onzekerheid over de stabiliteit van de wisselkoersen en door de transactiekosten bij het wisselen van diverse valuta werden de effecten van de afschaffing van belasting,- en quotabarrières gedrukt.^{88,89} Het wisselkoersrisico vormt hiernaast ook een barrière voor investeringen in andere landen. Hierdoor stroomt kapitaal niet naar de landen met het hoogste rendement.^{90,91} Er is een sterke mate van correlatie tussen investeringen en mate waarin er in een land gespaard wordt.⁹² Als mensen een hoger rendement krijgen op hun spaargeld komt dit de welvaart ten goede. Tevens zullen landen waarin geïnvesteerd wordt economische groei doormaken, waardoor er een wederzijds voordeel is.⁹³

Om de allocatie van kapitaal efficiënter te maken en zo een hoger rendement te behalen zijn eerst de verschillende wisselkoersen aan de DM gekoppeld. Dit mislukte echter doordat de verschillende landen verschillende monetaire lijnen volgden en de vaste wisselkoersen bijgesteld moesten worden. Uiteindelijk werd dit onhoudbaar door speculaties gevolgd door valutacrisis in 92/93.⁹⁴ Hierom is besloten om een gemeenschappelijke munt in te voeren.⁹⁵ Dit zou de basis leggen voor de monetaire unie doordat vrije kapitaalstroming en vaste wisselkoersen alleen mogelijk zijn door het afstaan van monetaire onafhankelijkheid.^{96,97,98} Dit zal ter sprake komen in de volgende paragraaf.

---

⁸⁴ Teulings et al, 2011, p. 51-52

⁸⁵ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 52-53

⁸⁶ Teulings et al., 2011, p. 52-53

⁸⁷ Teulings et al., 2011, p. 54

⁸⁸ Teulings et al., 2011, p. 70

⁸⁹ Krugman & Obstfeld, 2009, p. 567

⁹⁰ Brakman et al., 2006, p. 199

⁹¹ Teulings et al., 2011, p. 72

⁹² Brakman et al., 2006, p. 196

⁹³ Teulings et al., 2011, p. 72

⁹⁴ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 478-481

⁹⁵ Krugman & Obstfeld, 2009, p. 571-572

⁹⁶ Baldwin & Wyplosz, 2008., p. 27, p. 289-290

⁹⁷ Brakman et al., 2006, 182

⁹⁸ Scheller, 2006, p. 21

Monetaire integratie

De Europese monetaire integratie en invoering van de Euro is gebaseerd op de theorie over optimale valutagebieden. Er zijn zowel voordelen als nadelen als landen een gemeenschappelijk monetair beleid en munt invoeren. Deze voordelen zijn het afnemen van het wisselkoersrisico, geen transactiekosten, voorspelbaarheid van transacties en versimpeling van economische berekeningen.^{99,100} Deze voordelen zijn afhankelijk van de mate van economische integratie tussen de deelnemende landen: hoe meer er tussen deelnemende landen gehandeld wordt en productiefactoren zich verplaatsen, des te meer voordeel er met de invoering van één munt te behalen valt.¹⁰¹

Anderzijds zijn er ook nadelen van een gemeenschappelijke munt. De nadelen zijn het opgeven van monetaire beleidsvrijheid en de onmogelijkheid om de wisselkoers aan te passen.¹⁰² Hierdoor wordt het lastiger voor een land om productie en werkloosheid te stabiliseren na het optreden van een asymmetrische schok.^{103,104,105} Een asymmetrische schok is een eenzijdige afname van de vraag naar producten uit een land. Hierdoor zal er een productiegat ontstaan, waardoor de werkloosheid toeneemt. Ook voor de nadelen is de mate van economische integratie van belang: des te meer integratie, des te minder sterk de nadelige effecten zullen zijn. Als er een asymmetrische schok optreedt in één van de landen dan kan het land deze niet tegengaan met een verandering in wisselkoers of monetair beleid. Hierdoor zal een depressie optreden en zullen de lonen en prijzen van goederen omlaag moeten gaan. Als landen zeer sterk geïntegreerde economieën hebben neemt de handel snel toe als de prijzen een klein beetje dalen.¹⁰⁶ Hierdoor zal het effect op werkloosheid minder sterk zijn.¹⁰⁷ Hiernaast zal het effect van een asymmetrische schok op werkloosheid minder groot zijn met vrije arbeidsmigratie doordat arbeiders relatief goedkoop en makkelijk een baan in een ander land kunnen vinden. Tevens zal een geïntegreerde kapitaalmarkt ertoe leiden dat investeerders in alle deelnemende landen

---

⁹⁹ Lane, 2008, p. 10

¹⁰⁰ Krugman & Obstfeld, 2009, p. 575

¹⁰¹ Krugman & Obstfeld, 2009, p. 576

¹⁰² Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 307

¹⁰³ Teulings et al., 2011, p. 118

¹⁰⁴ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 317

¹⁰⁵ Krugman & Obstfeld, 2009, p. 577

¹⁰⁶ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 318

¹⁰⁷ Krugman & Obstfeld, 2009, p. 578

investeren, waardoor het investeringsrisico afneemt.¹⁰⁸ Dit betekent dat investeringen goedkoper worden en er dus meer geïnvesteerd wordt.¹⁰⁹

Het is gunstig om een muntunie te beginnen als er tussen de betrokken landen een relatief hoge mate van economische integratie is. De positieve relatie tussen voordeel en integratie en de negatieve relatie tussen nadeel en integratie duidt erop dat de mate van integratie de belangrijkste afhankelijke variabele is om de beslissing om mee te doen op te baseren.¹¹⁰

Om na te gaan of de Eurozone een optimaal valutagebied is moet gekeken worden in hoeverre de Eurozone economisch geïntegreerd is. Hierbij zijn de openheid van handel tussen de deelnemende landen, de arbeidsmobiliteit en de mate waarin de economieën 'homogeen gediversifieerd' zijn van belang.¹¹¹ Dit laatste houdt in dat de verschillende landen gelijkvormige economieën hebben die intern zeer divers zijn. De voordelen van de gemeenschappelijke munt, dus de mate waarin transactiekosten en wisselkoersrisico afnemen, moeten groter zijn dan de nadelen, het opgeven van monetaire,- en wisselkoersinstrumenten.

Reële convergentie is de convergentie van de productiviteit van landen, van het inkomen per capita en de relatieve prijzen van niet-verhandelbare goederen.¹¹² Er werd gedacht dat de Europese economieën zouden convergeren en hierdoor meer op elkaar zouden gaan lijken. Dit illustreert waarom gedacht werd dat de nadelen van een gemeenschappelijke munt minder zwaar zouden wegen dan de voordelen: als alle landen tegelijk economische schokken meemaken zal het per individueel land weinig uitmaken of het monetaire beleid op landelijk of supranationaal niveau wordt bepaald. De symmetrie van de economische schok zorgt ervoor dat op supranationaal niveau beleid wordt gevoerd dat gericht is op het tegengaan van laagconjunctuur.¹¹³ Als de schok asymmetrisch is werkt dit niet: de centrale monetaire autoriteit zal één lijn moeten volgen, zodat sommige landen voordeel ondervinden en andere nadeel.¹¹⁴ Echter, als de lonen en productiviteit op elkaar lijken, dan

---

¹⁰⁸ Krugman & Obstfeld, 2009, p. 578

¹⁰⁹ Teulings et al., 2011, p. 74

¹¹⁰ Krugman & Obstfeld, 2009, p. 580

¹¹¹ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 322

¹¹² Frankel, 2004, p. 2

¹¹³ Frankel, 2004, p. 2

¹¹⁴ Frankel, 2004, p. 2

zal een kleine aanpassing in de lonen en prijzen in het land in recessie dit land competitiever maken dan de andere landen.¹¹⁵

De economische integratie van de verschillende Europese landen was voor de oprichting van de EMU al groter dan de handel tussen bijvoorbeeld de Duitsland en de VS. Hierom werd het beter geacht om een de wisselkoersen van de verschillende Eurolanden aan elkaar te koppelen dan bijvoorbeeld de DM en de Dollar; er is meer voordeel te behalen doordat er meer transacties zijn en de kosten hiervan afnemen. De handel tussen Europese landen is echter wel veel kleiner dan bijvoorbeeld de handel tussen de staten van de VS. Er kan niet geconcludeerd worden op basis van de interne handel dat de Eurozone een optimaal valutagebied is.¹¹⁶ De hoeveelheid handel is wel toegenomen door de interne markt en gemeenschappelijke munt, maar hierbij zijn de handelsbalansen van de verschillende landen uit elkaar gaan lopen; de import,- en exportcijfers van respectievelijk Griekenland en Duitsland zijn gestegen.¹¹⁷

Arbeidsmobiliteit zorgt ervoor dat productiviteitsverschillen veroorzaakt door een asymmetrische schok sneller worden rechtgetrokken doordat arbeiders naar de landen migreren waar de lonen gunstiger zijn.¹¹⁸ De arbeidsmobiliteit was voor de invoering van de Europese interne markt niet erg hoog. Men verwachtte dat deze zou toenemen zodra de vier vrijheden zouden zijn ingevoerd, waaronder vrij reizen valt. Dit is echter niet gebeurt, waarschijnlijk door culturele,- en taalbarrières en verschillen in sociale zekerheid.^{119,120}

Het derde criterium is de gelijkvormigheid van de economische structuur tussen verschillende landen. Als elk land een zeer diverse interne economie heeft en alle landen eenzelfde verscheidenheid aan producten produceren, dan kan een economische schok moeilijker asymmetrisch zijn: elk land ondervindt een depressie in een klein deel van zijn economie.¹²¹ De intra-industriële handel binnen de Eurozone is vrij hoog, wat inhoudt dat veel landen dezelfde producten met elkaar verhandelen. Er zijn echter ook grote verschillen: de noordelijke landen zijn relatief rijk aan kapitaal en geschoolde arbeid ten opzichte van de

---

¹¹⁵ Krugman & Obstfeld, 2009, p. 577-578

¹¹⁶ Krugman & Obstfeld, 2009, p. 583

¹¹⁷ Dumas, 2012, p. 10-11

¹¹⁸ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 322

¹¹⁹ Teulings et al., 2011, p. 25

¹²⁰ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 324

¹²¹ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 325

zuidelijke landen, waardoor er in het noorden meer kapitaalintensieve goederen geproduceerd zullen worden en in het zuiden arbeidsintensieve goederen.¹²² De kapitaalmarktintegratie kan ertoe leiden dat er meer kapitaal naar het zuiden stroomt, waardoor de economieën meer op elkaar gaan lijken, maar doordat arbeiders niet mee migreren zal dit effect niet zo sterk zijn.¹²³ Hiernaast is het criterium van gelijkvormige economieën tegenstrijdig met de doelstelling van de interne markt dat bedrijven uit verschillende landen meer met elkaar zullen concurreren, wat tot specialisaties en schaalvergroting moet leiden.^{124,125}

Het mag duidelijk zijn dat de Europese Unie op basis van deze economische criteria geen optimaal valutagebied is. Hierom is er een institutioneel raamwerk voor stabiliteit ontwikkeld: het Stabiliteit,- en Groeipact (SGP).¹²⁶ Het pact bestaat uit vier elementen: definiëren wat een excessief begrotingstekort is, het ontmoedigen van tekorten door middel van preventieregels, correctieregels en sancties.¹²⁷ Het deelnemen in de EMU leidt dus niet alleen tot verlies van monetaire beleidsvrijheid, ook de begrotingsvrijheid wordt beperkt.¹²⁸ In het volgende deelhoofdstuk wordt ingegaan op de effectiviteit van het SGP.

De ECB heeft de verantwoording over het monetaire beleid uit het Eurogebied. De reden hiervoor is dat er met één munt slechts één rentetarief, één wisselkoers en één monetair beleid kan zijn voor alle deelnemende landen.¹²⁹ Het voornaamste doel van ECB bestaat eruit de inflatie voor de Eurozone dichtbij, maar onder de 2 procent te houden.^{130,131} Een lage, maar stabiele inflatie draagt bij aan de macro-economische stabiliteit, waardoor investeringen minder risicovol worden en de rente lager wordt; het wordt goedkoper om geld te lenen.¹³² Om deze lage inflatienorm te waarborgen is de ECB, naar het model van de Duitse *Bundesbank*, volledig onafhankelijk van de politiek.^{133,134} Door het supranationale

---

¹²² Krugman & Obstfeld, 2009, p. 585

¹²³ Krugman & Obstfeld, 2009, p. 587

¹²⁴ Teulings et al., 2011, p. 56

¹²⁵ Krugman & Obstfeld, 2009, p. 585

¹²⁶ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 532

¹²⁷ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 532-536

¹²⁸ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 537-539

¹²⁹ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 495

¹³⁰ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 498

¹³¹ Teulings et al., 2011, p. 77

¹³² Teulings et al., 2011, p. 79

¹³³ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 495

¹³⁴ Teulings et al., 2011, p. 77

karakter van de ECB zijn het monetaire,- en begrotingsbeleid van alle deelnemende staten gescheiden.^{135,136}

De monetaire integratie is begonnen op basis van de theorie van het optimale valutagebied, ondanks dat de deelnemende landen niet aan de criteria voldeden. Bij de monetaire integratie werd het nationale, monetaire beleid ingeruild voor vrije stroming van kapitaal en werd er één monetair beleid voor de gehele unie gevormd. Dit beleid is primair gericht op een lage inflatie, wat gewaarborgd wordt door de politiek onafhankelijkheid van de ECB. Om te voorkomen dat er asymmetrische schokken zouden optreden die het delen van één monetair beleid tot nadeel zouden maken zijn criteria ontwikkeld, die voornamelijk dienen om de economische stabiliteit te bewaren. Het volgende deelhoofdstuk zal ingaan op de aanloop naar de crisis, waarin naar voren komt dat de criteria niet volstaan en waaruit blijkt dat de overdracht van monetaire beleidsinstrumenten naar een hoger bestuurlijk niveau ertoe heeft geleid dat asymmetrische economische ontwikkelingen moeizaam kunnen worden tegengegaan.

Aanloop naar de crisis

In het SGP zijn de volgende begrotingsregels vastgelegd: een begrotingstekort van niet meer dan 3% van het BBP en een staatsschuld van niet hoger dan 60% van het BBP, met boetes voor overtredende landen.^{137,138,139} Hiernaast is er in het verdrag van Maastricht de *no-bailout* clause opgesteld. Deze was bedoeld om aan te geven dat landen die in de financiële problemen kwamen door een gebrek aan begrotingsdiscipline niet geholpen zouden worden door de andere landen of door de ECB, waarmee werd benadrukt dat elk land verantwoordelijk bleef voor zijn eigen economie.¹⁴⁰ Deze normen, de boetes en de *no-bailout* clause in het verdrag van Maastricht, werden geacht de deelnemende landen tot begrotingsdiscipline te dwingen; het zogenaamde 'driedubbele slot'.¹⁴¹

Deze criteria zijn niet goed toegepast. Bijvoorbeeld Griekenland voldeed bij de toetreding in de Euro niet aan de criteria. Toch is Griekenland toegelaten, onder de belofte dat het

---

¹³⁵ Scheller, 2006, p. 33-34

¹³⁶ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 520

¹³⁷ Teulings et al., 2011, p. 128

¹³⁸ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 533-535

¹³⁹ Scheller, 2006, p. 35

¹⁴⁰ Teulings et al., 2011, p. 100

¹⁴¹ Teulings et al., 2011, p. 129

begrotingstekort en de staatsschuld zich richting de norm zou bewegen.¹⁴² Vrij snel na de toetreding tot de Euro lieten een aantal landen (Italië, Portugal, Griekenland, Duitsland en Frankrijk) hun begrotingsdisciplines varen, waardoor deze landen in 2003 al met een te hoog begrotingstekort zaten.¹⁴³ Ondanks dat er geen sancties werden opgelegd stegen de rentes voor deze landen niet.¹⁴⁴ Door het uitblijven van de reële convergentie en de grote economische verschillen tussen de landen kan dit alleen verklaard worden door een gebrek aan geloofwaardigheid van de *no-bailout* clausule.^{145,146} Als de rente voor alle Eurolanden gelijk is, is dit een teken dat de markten het investeringsrisico gelijk inschatten. Landen worden niet verantwoordelijk gehouden voor hun eigen economie. Een oorzaak kan zijn dat in een monetaire unie een bepaalde mate van centralisatie van de nationale budgetten als noodzakelijk wordt gezien als deze budgetten aan normen zijn gebonden.¹⁴⁷ Als er een grote asymmetrische schok plaatsvindt kan deze maar in beperkte mate verholpen worden door de nationale overheid van het land in kwestie. Dit maakt het onmogelijk de schok op te vangen zonder de budgettaire regels te overtreden of een transfer van fondsen, dus ofwel de begrotingsregels zullen overtreden worden, ofwel de *no-bailout* clausule.¹⁴⁸

Uit het vorige hoofdstuk kwam naar voren dat de Eurozone geen optimaal valutagebied is. Er is weinig internationale arbeidsmigratie, de openheid met betrekking tot handel valt tegen en de economieën van de landen lijken niet erg op elkaar. De economische convergentie is onvoldoende geweest om de unie te wapenen tegen asymmetrische schokken. Het gebrek aan convergentie en een ongeloofwaardig institutioneel raamwerk maakt de overdracht van monetaire beleidsinstrumenten tot een nadeel.

Een belangrijke reden voor het uitblijven van reële convergentie is het verschil in inflatie tussen de verschillende Eurolanden. In een monetaire unie met een gemeenschappelijke munt ontstaan inflatieverschillen door de verschillen in de reële prijs van goederen in de diverse landen.¹⁴⁹ De prijsverschillen worden voornamelijk veroorzaakt door een verschil in lonen. Deze verschillen zijn de oorzaak van de private sector, en niet van het

---

¹⁴² Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 493-495

¹⁴³ Teulings et al., 2011, p. 129-130

¹⁴⁴ Teulings et al., 2011, p. 131

¹⁴⁵ Teulings et al., 2011, p. 132

¹⁴⁶ Kösters, 2010, p. 340

¹⁴⁷ Teulings et al., 2011, p. 119

¹⁴⁸ De Grauwe, 1996, p. 1094

¹⁴⁹ Zemanek et al., 2010, p. 86

gemeenschappelijke macro-economische beleid.^{150,151} In landen waar de lonen relatief laag waren voordat de economische en monetaire integratie plaatsvond zijn deze harder gestegen dan die in landen met relatief hoge pre-integratie lonen.^{152,153} Voor de integratie waren de wisselkoersen een manier om de concurrentiekracht terug te winnen.¹⁵⁴ Dit is nu niet meer mogelijk. Dit is een reden dat arbeidsmigratie een belangrijk criteria is voor de vorming van een monetaire unie: als de lonen verschillen zal er migratie plaatsvinden naar het land met het hoogste loon, waardoor de lonen weer naar elkaar toe bewegen.¹⁵⁵ Door het uitblijven van arbeidsmigratie hebben deze landen aan concurrentiekracht ingeboet.¹⁵⁶ De productiviteitsverschillen van arbeiders worden gezien als de reden dat er erg hoge werkloosheidscijfers in de zuidelijke landen zijn. De werkloosheid is sinds de crisis sterk gestegen door kapitaalstroming uit deze landen terwijl arbeidsmigratie uitbleef.¹⁵⁷

Het verlies aan concurrentiekracht, gecombineerd met het relatieve lage rentetarief waartegen de financiële markten bereid zijn geweest om geld te lenen, heeft ertoe geleid dat landen met een relatief hoog prijsniveau meer zijn gaan importeren.¹⁵⁸ Landen waarin de lonen minder hard stegen zijn meer gaan exporteren, waardoor de handelsbalans meer positief is geworden. Het balanserende tekort op de kapitaalrekening is veroorzaakt door investeringen in het handelstekort van de minder concurrerende landen, wat vanwege de kapitaalmarktintegratie als goede investering werd gezien.¹⁵⁹ Kort door de bocht zijn de overschotten van Duitsland en Nederland in onder andere Italiaanse en Portugese relatieve consumptiegroei¹⁶⁰, de Ierse en Spaanse huizenbubbel¹⁶¹ en het Griekse overheidstekorten¹⁶² geïnvesteerd door een te lage rente.¹⁶³ Doordat de Grieken door de economische crisis in 2008 in de problemen kwamen met de staatsschuld realiseerden de financiële markten dat de schuld van het ene land niet even risicovol was als schuld van het

---

¹⁵⁰ Köster, 2010, p. 341

¹⁵¹ Zemanek et al., 2010, p. 87

¹⁵² Dumas, 2012, 8-9

¹⁵³ Zemanek et al., 2010, p. 84

¹⁵⁴ Zemanek et al., 2010, p. 86

¹⁵⁵ Brakman et al., 2006, p. 89-90

¹⁵⁶ Zemanek et al., 2010, p. 87

¹⁵⁷ Krugman & Obstfeld, 2009, p. 587

¹⁵⁸ Teulings et al., 2011, p. 14

¹⁵⁹ Dumas, 2012, p. 13, 34, 38

¹⁶⁰ Dumas, 2012, p. 30, 36

¹⁶¹ Teulings et al., 2011, p. 96-97

¹⁶² Dumas, 2012, p. 38

¹⁶³ Lane, 2008, p. 18

andere land. Hierdoor stegen de rentes voor de andere, mogelijk risicovolle landen (Ierland, Italië, Portugal en Spanje).¹⁶⁴

Het institutionele raamwerk om asymmetrische schokken te voorkomen door begrotingsdiscipline af te dwingen heeft niet gewerkt door gebrek aan dwang; overtreders zijn niet bestraft. Bij kapitaalmarktintegratie en gebrek aan geloofwaardigheid van de *no-bailout* clause zal kapitaal van het 'rijkere noorden' naar het 'armere zuiden' stromen.¹⁶⁵ Het zuiden biedt immers een licht hogere rente tegen een gelijk geacht risico. Het verschil in rente is hierdoor verder afgenomen. De economische en monetaire integratie heeft tot een inefficiënte allocatie van financiële middelen geleid: de rentes die de diverse landen betalen zijn geconvergeerd terwijl de risico's niet even groot waren.¹⁶⁶ Tevens is de overdracht van monetair beleid naar supranationaal niveau een factor die hierin een rol heeft gespeeld; de ECB bepaalt de nominale kortetermijnrente voor de gehele eurozone¹⁶⁷, wat samen met de inflatieverschillen zorgt voor een nog grotere verstoring van de reële rente.¹⁶⁸

---

¹⁶⁴ Teulings et al., 2011, p. 106

¹⁶⁵ Brakman et al., 2006, p. 198-199

¹⁶⁶ Eichengreen, 1992, p. 27

¹⁶⁷ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 495

¹⁶⁸ Dumas, 2012, p. 10

Hoofdstuk 3: De crisis

Definitie van de crisis

Zoals uit het vorige hoofdstuk blijkt is de reële convergentie uitgebleven. Dit komt door inflatieverschillen, veroorzaakt door te hoge lonen en prijzen. Ook een gebrekkige allocatie van financiële middelen doordat de rentes de risico's onvoldoende reflecteerden heeft hieraan bijgedragen. Door de crisis van 2008 kwamen de risico's aan het licht en bleken de investeringen risicovoller dan aanvankelijk werd gedacht. De verstrekkers van leningen zijn onvoldoende geïnformeerd over de risico's van de investeringen.¹⁶⁹ De net iets hogere rentes reflecteerde bij lange na niet de risico's die er met deze investeringen gemoeid gingen. Hierdoor zijn investeerders opgezaald met investeringen die ze eigenlijk wilden vermijden. Degene die de lening zijn aangegaan waren zeer waarschijnlijk beter op de hoogte dan de verstrekkers. Dit is hoofdzakelijk te wijten aan een gebrek aan toezicht op de financiële markten: de internationale kapitaalstromen werden gecontroleerd door nationale toezichthouders.¹⁷⁰ Het gevolg is een inefficiënte allocatie van financiële middelen. Dit is de definitie van een financiële crisis.¹⁷¹ Als de soevereine monetaire bevoegdheden niet waren overgedragen zou de crisis waarschijnlijk een valutacrisis zijn geworden en daarmee minder besmettelijk.

Als investeerders hun vertrouwen verliezen in een economie en de valuta dan zullen ze de in deze valuta genoteerde investeringen verkopen. Als dit op grote schaal gebeurt, is er sprake van een valutacrisis, waarbij kapitaal uit een land stroomt en de valuta devalueert.¹⁷² Een valutacrisis gaat meestal gepaard met een hoog tekort op de handelsbalans, excessieve geld,- en kredietgroei, een overgewaardeerde munt en een lage groei in BBP.¹⁷³ Door de overdracht van de monetaire bevoegdheden zijn deze aspecten niet allemaal terug te vinden in de Europese crisis, maar er is zeker sprake van een tekort op de handelsbalans, toename in leningen en een lage groei in BBP in de probleemlanden.¹⁷⁴ In een monetaire unie, waarbij alle landen één munt delen en waarbij de problemen per land verschillen, is het niet mogelijk om deze problemen op te lossen door één monetaire lijn te volgen. Een devaluatie

---

¹⁶⁹ Brakman et al., 2006, p. 210-212

¹⁷⁰ Teulings et al., 2011, p. 94

¹⁷¹ Brakman et al., 2006, p. 243

¹⁷² Brakman et al., 2006, p. 218

¹⁷³ Brakman et al., 2006, p. 238

¹⁷⁴ Dumas, 2012, p. 9, 11

van de nationale valuta is geen mogelijke oplossing om de concurrentiekracht van de zuidelijke Eurolanden, en daarmee het vertrouwen van de financiële markten, te herstellen omdat er geen nationale valuta meer zijn.¹⁷⁵

Om het vertrouwen te herstellen zouden landen weer aan de stabiliteitscriteria moeten voldoen: hierdoor zouden de economieën weer convergeren waardoor het uniforme monetaire beleid weer zou werken. Echter, door de mondiale financiële crisis en door te bezuinigen is er in veel Eurolanden een recessie opgetreden.¹⁷⁶ Als het overheidstekort 3% van het BBP is en het BBP krimpt, dan stijgt het overheidstekort percentueel gezien, waardoor er meer bezuinigd moet worden. Dit effect wordt versterkt omdat de automatische stabilisatoren verminderd worden door bezuinigingen. Deze stabilisatoren zorgen ervoor dat er, als er een recessie optreedt, deze recessie deels wordt verminderd door een toename aan overheidsuitgave.¹⁷⁷ Zo neemt bijvoorbeeld het aantal uitkeringen toe. Hierdoor zorgt de overheid ervoor dat de recessie minder ernstig is. Zodra de overheid gaat bezuinigen tijdens een recessie krimpt het BBP extra hard. Hierdoor moet de overheid meer bezuinigen omdat het BBP is gekrompen. Dit is vooral een probleem in landen met een grote publieke sector, zoals Griekenland.

Door de onzekerheid over terugbetaling van de schulden door de nationale overheden zijn banken ook in de problemen gekomen. Het houden van besmette staatobligaties heeft ertoe geleid dat sommige banken een veel lagere liquiditeitsgraad hebben dan werd aangenomen; een mogelijk faillissement van één van de probleemlanden kan een faillissement van banken betekenen. Mede hierom wordt er steun gegeven aan de probleemlanden: een Grieks faillissement heeft grote gevolgen voor Duitse en Franse banken.¹⁷⁸ Het onderlinge leensysteem van de banken is opgedroogd doordat banken niet van elkaar weten of ze slechte investeringen hebben gedaan.¹⁷⁹ Hierdoor hebben banken moeite om liquide te blijven. Dit liquiditeitsprobleem vraagt om een *lender of last resorts* die goedkoop geld leent aan banken, die zo efficiënt kunnen blijven functioneren.¹⁸⁰

---

¹⁷⁵ Lane, 2008, p. 18-19

¹⁷⁶ Teulings et al., 2011, p. 103-105

¹⁷⁷ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 522-523

¹⁷⁸ Teulings et al., 2011, p. 111

¹⁷⁹ Teulings et al., 2011, p. 103

¹⁸⁰ Teulings et al., 2011, p. 29

De crisis is ontstaan door een inefficiënte allocatie van financiële middelen. Dit is veroorzaakt door een onterechte toename in vertrouwen in zuidelijke Eurolanden na de toetreding in de Euro en de hierdoor veroorzaakte convergentie van de rentes. Na de financiële crisis van 2008 werd duidelijk dat dit onterecht was. Hierdoor zijn de rentes van de perifere Eurolanden snel gestegen. De landelijke overheden kunnen er niet met monetaire beleidsinstrumenten voor zorgen dat de schuldenlast afneemt; bezuinigen lijkt de enige optie. Als een land er niet in slaagt en er geen oplossing voor wordt gevonden kan het land failliet gaan. Dit kan ervoor zorgen dat het vertrouwen in de financiële markten nog verder afneemt en banken in de problemen raken. Hierom is er een *lender of last resorts* nodig. In het laatste deel van dit hoofdstuk wordt in gegaan op de rol van de ECB, die noodgedwongen deze rol op zich heeft genomen.

Rol van de ECB

De hoofdtaak van de ECB is het in toom houden van de inflatie.^{181,182} Hiernaast is de ECB sinds de crisis *lender of last resorts* door met de *European Financial Stability Facility* (EFSF) steun te geven aan Griekenland, Ierland en Portugal. De ECB koopt staatsobligaties om te voorkomen dat banken die in deze landen geïnvesteerd hebben in de problemen komen doordat een land zijn betalingsverplichtingen zou verzuimen vanwege een gebrek aan liquide middelen.¹⁸³ Ook heeft de ECB direct leningen verstrekt aan banken tegen een lage rente, tevens om de banken liquide te houden.¹⁸⁴ Dit lijkt tegenstrijdig met het eerste doel, maar de ECB kan geld drukken zonder de inflatie te laten toenemen:¹⁸⁵ door tijdelijk meer geld in de economie te pompen en dit vervolgens weer te verwijderen kan de ECB een liquiditeitscrisis voorkomen zonder inflatoire bijwerkingen.¹⁸⁶ De ECB voorkomt weliswaar dat een liquiditeitsprobleem om kan slaan naar een solvabiliteitsprobleem, maar de ECB is tevens insolvabele banken en overheden aan het steunen.¹⁸⁷ De ECB kan deze crisis niet oplossen door geld te geven aan banken en overheden zonder dat de oorzaak van deze

---

¹⁸¹ Baldwin & Wyplosz, 2008, p. 498

¹⁸² Teulings et al., 2011, p. 77

¹⁸³ Teulings et al., 2011, p. 181

¹⁸⁴ Economist, 6/11/2011, p. 80

¹⁸⁵ Eichengreen, 1992, p. 40

¹⁸⁶ Eichengreen 1992, p. 60

¹⁸⁷ Dumas, 2012, p. 69

solvabiliteitsproblemen worden aangepakt.¹⁸⁸ Doordat er geen betere oplossing is om besmetting door de crisis te voorkomen is dit een noodzakelijk kwaad.

Een ander probleem met de noodleningen van het ECB is dat het vertrouwen in de ECB wordt aangetast. De *no bail-out* clause wordt niet overtreden door een complexe opzet waarin de lidstaten alleen garanties geven voor het steunpakket. Er is dus geen sprake van directe steun.¹⁸⁹ Er zijn wel voorwaarden verbonden aan deze noodleningen. Hierdoor krijgt de ECB invloed op het begrotingsbeleid van de noodlijdende lidstaten. Doordat hier geen democratische basis voor is kunnen politici proberen de ECB te beïnvloeden. Dit ondermijnt de politieke onafhankelijkheid van de ECB.¹⁹⁰ Deze politieke onafhankelijkheid is “de nieuwe gouden standaard van het monetaire beleid”.¹⁹¹ Onderminning hiervan kan er bijvoorbeeld toe leiden dat onder druk van politici de inflatie oploopt om de werkloosheid tijdelijk te drukken.¹⁹²

De ECB kan verweten worden teveel op prijsstabiliteit te hebben gefocust: de ECB heeft ook de verplichting zich met economische en financiële stabiliteit bezig te houden, mits dit niet tegenstrijdig is met het handhaven van prijsstabiliteit.¹⁹³ Het gedecentraliseerde banktoezicht heeft ertoe geleid dat economische bubbels niet tijdig zijn opgemerkt. Deze bubbels zijn gepaard gegaan met een toename aan bankkrediet. De ECB heeft niet de verantwoordelijkheid om toezicht te houden, maar heeft wel instrumenten om bankkrediet onder controle te houden.¹⁹⁴ Doordat er geen centraal toezicht is heeft de ECB hier niet in kunnen grijpen. Dit geeft aan dat alleen inflatiedoelen onvoldoende zijn om economische en financiële stabiliteit te waarborgen.¹⁹⁵

De ECB heeft te weinig democratische bevoegdheid om zich met begrotingen te bemoeien. Tevens heeft de ECB teveel focus gelegd op de inflatiedoelstelling. Hierdoor is de economische instabiliteit toegenomen. De divergerende concurrentiekracht is zo'n economische instabiele factor en tevens de belangrijkste oorzaak van de Eurocrisis.

---

¹⁸⁸ Dumas, 2012, p. 70

¹⁸⁹ Teulings et al., 2011, p. 166

¹⁹⁰ Teulings et al., 2011, p. 172

¹⁹¹ Teulings et al., 2011, p. 170

¹⁹² Teulings et al., 2011, p. 171

¹⁹³ de Grauwe, 2009, p. 168

¹⁹⁴ De Grauwe, 2009, p. 169

¹⁹⁵ De Grauwe, 2009, p. 174

Hoofdstuk 4: Gevolgen van de crisis voor verdere integratie

De crisis heeft een aantal onevenwichtigheden in de Europese Unie onthuld. Deze zijn ontstaan door een gebrek aan centrale autoriteit. Dit kan geweten worden aan de 'Euroforie' die heerste aan het begin van het Europroject. De voornamelijk Franse monetaristen zagen de monetaire integratie als begin van een politieke unie terwijl de voornamelijk Duitse economen het als bezegeling van een politieke unie zagen.¹⁹⁶ De overname van het model van de Duitse Bundesbank voor het monetaire stelsel zonder het Duitse federale begrotingsmodel over te nemen heeft deze problemen veroorzaakt. Het idee was dat de begrotingsdiscipline en het stabiliteit en groeipact onevenwichtigheden zouden voorkomen, waardoor een oplossing overbodig werd.¹⁹⁷ Deze problemen zijn al voor de invoering van de Euro aan het licht gebracht.^{198,199} Dit hoofdstuk zal ingaan op de mogelijke gevolgen van de crisis voor de Europese integratie.

Dit hoofdstuk is opgesplitst in een deel over de economische oplossingen en een deel over de politieke oplossingen. In het eerste deel wordt zowel gekeken naar het verder integreren van de Unie, als naar het uiteenvallen van de Unie. Verder wordt de mogelijkheid besproken om voorwaardelijke steun te geven aan landen en besmette banken overeind te houden met noodleningen om zo een grotere financiële crisis te voorkomen. Dit wordt besproken omdat dit de koers lijkt die wordt aangehouden.²⁰⁰

Economische integratie

Een van de oplossingen voor de crisis is de invoering van Eurobonds. Bij Eurobonds wordt de staatsschuld van alle lidstaten tot 60% van een ieders BBP bij elkaar gevoegd en worden er Europese obligaties ('*blue bonds*') uitgegeven om dit deel van de schuld te financieren. Als lidstaten over de 60% gaan kunnen ze alsnog zelf obligaties uitgeven; de zogenaamde '*red bonds*'. Hierdoor stijgt alleen de rente over het deel van de staatsschuld dat boven de 60% uitkomt.²⁰¹ Landen zouden dan door de financiële markten in het gareel worden gehouden om de staatsschuld laag te houden; de rente op '*blue bonds*' zal beduidend lager zijn dan die

---

¹⁹⁶ Teulings et al., 2011, p. 33

¹⁹⁷ De Grauwe, 2010, p.364

¹⁹⁸ Eichengreen, 1992, p. 26-30

¹⁹⁹ De Grauwe, 1996, p. 1099-1100

²⁰⁰ Teulings et al., 2011, p. 181

²⁰¹ Depla & von Weizsäcker, p. 2-3

op 'red bonds', waardoor begrotingsdiscipline loont.^{202,203} De institutionele hervormingen die de invoering van Eurobonds vereist zullen echter niet op veel draagvlak kunnen rekenen door de noodzaak om bevoegdheden aan Europa over te dragen.²⁰⁴

Een andere oplossing is het vormen van een transferunie, waarin belastingen centraal worden geïnd en herverdeeld over de zwakke en sterke economieën. Zodoende worden onevenwichtigheden tussen de landen glad gestreken, zoals al voor de invoering van de Euro werd voorgesteld.²⁰⁵ Er is echter veel tegenstand vanuit de sterkere landen, omdat dit tevens een overdracht van bevoegdheden met zich mee brengt.²⁰⁶ De huidige koers, de oprichting van het ESM, kan gezien worden als eerste stap in de richting van een transferunie. Het grootste probleem dat een verdere ontwikkeling in de weg staat blijft de verdeling van bevoegdheden. De ECB kan deze niet op zich nemen zonder zijn onafhankelijkheid te verliezen.²⁰⁷ Hiervoor zou er een transparant, centraal orgaan moeten zijn dat de begrotingsdiscipline van landen handhaaft en dat voorwaarden kan stellen aan landen die het ESM willen aanspreken.²⁰⁸ Het probleem van de Eurobonds, meer bevoegdheden aan Europa overdragen, gaat hier echter ook op. In het volgende deel wordt ingegaan op de mogelijkheden voor meer bevoegdheden aan Europa.

Een ander mogelijke einde voor de Eurocrisis is het uiteenvallen van de Eurozone. Zwak concurrerende landen kunnen dan weer hun eigen monetaire beleid voeren en hun munt devalueren om de concurrentiekracht te herstellen.²⁰⁹ Bij eenzijdige uittreding en de herinvoering van de nationale munten zal de economie eerst verder geschaad worden door kapitaalvlucht uit uittredende landen. Hierdoor komen de banken in deze landen in verdere problemen waardoor de economie lam komt te liggen.²¹⁰ Daarnaast is het mogelijk dat, als de uittreding niet vrijwillig is, de financiële markten hun vertrouwen in de Euro nog verder verliezen, waardoor er een domino-effect optreedt en alle (door de markt beoordeelde) zwakke landen uit de Euro worden gespeculeerd.²¹¹ Als, aan de andere kant, een sterk land

---

²⁰² Depla & von Weizsäcker, p. 4

²⁰³ Teulings et al, 2011, p. 180

²⁰⁴ Teulings et al., 2011, p. 227

²⁰⁵ Eichengreen, 1992, p. 33

²⁰⁶ Teulings et al., 2011, p. 183

²⁰⁷ Teulings et al., 2011, p. 172

²⁰⁸ Teulings et al., 2011, p. 181-183

²⁰⁹ Teulings et al., 2011, p. 80

²¹⁰ Teulings et al., 2011, p. 83-84

²¹¹ Teulings et al., 2011, p. 85

besluit uit te treden kan dit eveneens een domino-effect veroorzaken doordat andere sterke landen ook uittreden. Dit kan tevens een kapitaalvlucht veroorzaken, van de (zwakke) Eurolanden naar de uittredende landen; markten verwachten dan dat de sterkere landen een munt krijgen die stijgt ten opzichte van de Euro.²¹² De derde optie voor het uiteenvallen van de Euro is het gemeenschappelijk opheffen van de Eurozone. Dit zal dezelfde effecten hebben als een eenzijdige uittreding, maar deze effecten zullen minder sterk zijn.²¹³

De gevolgen van de drie scenario's voor het uiteenvallen van de Eurozone zijn onoverzienbaar, maar het is aannemelijk dat de gehele Europese economie er meer door wordt geschaad dan het geval zou zijn als er voor meer integratie wordt gekozen. Ten eerste doordat de voordelen van de interne markt worden opgegeven, ten tweede door de zonet besproken effecten.

Politieke integratie

Ervan uitgaande dat de verschillende regeringen van de lidstaten van de Europese Unie voornemens zijn de EU een lange en voorspoedige toekomst te garanderen, zullen er enkele zaken moeten veranderen. In het bovenstaande is duidelijk geworden welke motieven de verschillende lidstaten hadden om Europees te integreren, maar het is tevens evident welke redenen lidstaten hebben om hun soevereiniteit te verdedigen. In de afgelopen 60 jaar, grofweg de periode waarin de EU zich ontwikkeld heeft, is er aan het supranationale karakter niet bijster veel veranderd. Dat dit toch als enigszins opmerkelijk gezien mag worden, komt naar voren als men kijkt naar de ontstaansgeschiedenis van de EU. Hier heeft men wel degelijk lering getrokken uit de gemaakte fouten na de Eerste Wereldoorlog. Hierin heeft men voor andere oplossingen gekozen om Europa te repareren na de gruwelijke gevolgen van de Eerste Wereldoorlog²¹⁴, met als resultaat de Tweede Wereldoorlog. Dat de oplossingen gezocht werden in Europese integratie²¹⁵ is dan ook een dappere stap geweest van de toenmalige Europese leiders die getuigde van oplossingsgerichtheid, opofferingsgezindheid en visie. Drie cruciale elementen in het weerstand bieden aan problemen van continentale proporties. Dit supranationale momentum heeft dankzij de tand des tijds wel enige averij opgelopen. Nationale belangen genoten prioriteit over

---

²¹² Teulings et al., 2011, p. 86

²¹³ Teulings et al., 2011, p. 199-200

²¹⁴ Gillingham Coal, Steel and the Rebirth p. 1

²¹⁵ Gillingham, Coal, Steel and the Rebirth of Europe, p.2

supranationale belangen waardoor de besluitvormingsprocedure, zoals bovenstaand beschreven, niet daadkrachtig genoeg is om de problemen het hoofd te bieden. Immers, zodra nationale belangen niet overeenkomen met supranationale belangen zijn er mogelijkheden binnen het besluitvormingsproces om weerstand te bieden.

Dit beantwoordt tevens de vraag waarom de EU niet in staat is geweest adequaat op te treden tegen de financiële crisis in politiek opzicht: nationale belangen prevaleerden waardoor besluitvorming en daadkracht stagneerden. In de loop der jaren zijn er pogingen ondernomen om dit systeem te veranderen^{216,217}, deze zijn tot dusver tevergeefs. Men heeft er voor gekozen om vanuit een economisch model te groeien naar politieke eenheid, maar in retrospect kunnen we concluderen dat deze aanpak niet geleid heeft tot hetgeen de *founding fathers*²¹⁸ van Europa voor ogen hadden. En zolang Europese integratie zich voornamelijk beperkt tot economische samenwerking, zullen ook sociale en milieu problemen niet op korte termijn opgelost kunnen worden, iets dat met een politieke unie wellicht eerder haalbaar zou zijn.

---

²¹⁶ Tromm, *Europese Integratie in Hoofdpijnen*, p.53

²¹⁷ The Single European Act,

http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_singleact_en.htm , 02-05-2012

²¹⁸ Dinan, *Origins and Evolution of the European Union*, (Oxford 2006), p.302

Hoofdstuk 5: Integratie van de inzichten

In dit hoofdstuk zullen we de inzichten van de disciplines integreren tot een meer omvattend antwoord op de onderzoeksvraag : Waarom is de EU niet in staat geweest om adequaat op te treden in de financiële crisis? Eerst zullen we de inzichten van beide disciplines samenvatten. Vervolgens zullen we kijken of er terminologische problemen of problemen door verschillende epistemologie zijn die de integratie bemoeilijken.

Economische inzichten

Om de handel tussen de Eurolanden te bevorderen is er besloten om handelsbarrières af te breken. De verschillende valuta werden gezien als barrières vanwege het wisselkoersrisico en de wisselkosten. Ondanks dat er weinig economische grondslag is en dat de Eurozone niet aan de criteria voldoet om een valutagebied te vormen is er besloten om een monetaire unie op te richten. Met behulp van het SGP, de onafhankelijkheid van de ECB en de *no-bailout* clause is geprobeerd om de financiële markten vertrouwen te geven in dit project.

Hierdoor zijn de rentes van de verschillende Europese landen geconvergeerd, waardoor zij de risico's niet meer voldoende reflecteren. Het decentrale toezicht op financiële markten heeft ertoe geleid dat deze ontkoppeling van rentes en risico's niet opgemerkt is. Tevens is reële economische convergentie uitgebleven, waardoor de Eurolanden geen gelijkvormige economieën hebben gekregen. Verschillen in inflatie en hieruit voortkomende verschillen op de handelsbalans hebben tot een asymmetrische situatie geleid. Deze situatie zou in een optimaal valutagebied voorkomen worden doordat elk land een gelijkvormige economie heeft en tegengegaan worden door arbeidsmigratie. Dit is niet gebeurd in de Eurozone.

Doordat deze verschillen in economische omstandigheden gepaard gaan met één monetair beleid is er geen duidelijke lijn om de crisis op te lossen. De Europese Unie heeft een eenzijdig monetair beleid om de inflatie laag te houden, maar door deze crisis komt aan het licht dat dit niet werkt. Landen hebben geen mogelijkheden meer om een crisis met een eigen monetair beleid op te lossen.

Vanuit een economisch perspectief is de crisis veroorzaakt door de invoering van de Euro op basis van de assumptie dat Europa vanzelf een optimaal muntgebied zou worden door economische convergentie en dat de monetaire integratie vanzelf tot politieke integratie zou

leiden. Beide assumpties zijn niet te verantwoorden op basis van economische theorie. In een optimaal muntgebied dient er een mechanisme te zijn om asymmetrische schokken tegen te gaan. Zo'n mechanisme vraagt om meer bevoegdheden voor de Europese Unie.

Politieke inzichten

Verreweg het meest relevante politiek-historische inzicht betreft het conflict tussen nationale belangenbehartiging en supranationale daadkracht. In de loop van de geschiedenis is gebleken dat men bereid is geweest supranationaal mee te werken, zolang het nationale belang niet in de gedrang komt. Deze dynamiek is in veel gevallen te verklaren, maar maakt de supranationale organen vleugellam.

In het verleden is gebleken dat Europese samenwerking een oplossing kan zijn voor Europese problemen; na de Tweede Wereldoorlog heeft men wel degelijk geleerd van de gemaakte fouten en hier een adequate oplossing voor gevonden. Toch is er op deze grote stap geen vervolg meer gekomen van dergelijke proporties. De bereidheid van nationale regeringen om soevereiniteit in te leveren lijkt dan pas te groeien als supranationaal beleid loont. Met andere woorden, pas als de opbrengst van de ingeleverde soevereiniteit het nationaal belang meer oplevert dan het niet inleveren van soevereiniteit, zal een regering tot dergelijke maatregelen overgaan. De moeilijkheid van deze beslissing ligt in de nationale politiek en de visie, korte of lange termijn.

Epistemologie

Doordat er weinig epistemologische verschillen zijn in de gebruikte disciplines is het niet moeilijk om de verkregen inzichten te integreren tot een meer omvattend antwoord op de onderzoeksvraag.

Zoals al uit de voorgaande inzichten blijkt heeft het economische perspectief zowel een beschrijvend als een voorspellend karakter. Zo beschrijft de economie hoe de huidige crisis waarin Europa zich bevindt ontstaan is. De problemen die hiertoe geleid hebben werden al voor oprichting van de EMU, op basis van economische theorieën, als problematisch aangewezen. Tevens kan het economische perspectief gebruikt worden om de effecten van crisismaatregelen te voorspellen.

Politieke Geschiedenis en Internationale Betrekkingen kijkt voornamelijk vanuit een historisch perspectief naar besluitvorming en, in dit geval, internationale consensusvorming.

In de Politieke Geschiedenis worden historische bronnen gebruikt om gebeurtenissen te verklaren. Deze discipline laat zien hoe de Euro is ontstaan zonder dat iedereen eenzelfde visie had op hoe Europa gevormd zou moeten worden. Door deze concessies is de Europese integratie niet verder gekomen dan een economische en monetaire unie. Internationale Betrekkingen kijkt wel naar oplossingen. Hiermee heeft ook dit vakgebied zowel een beschrijvende als voorspellende functie.

Integratie van inzichten

Het belangrijkste inzicht verkregen uit de discipline Politieke Geschiedenis en Internationale Betrekkingen is dat Europa niet politiek is geïntegreerd doordat landen hun nationale macht niet in wilden ruilen voor supranationaal bewind. Vanuit de discipline Economie is het belangrijkste inzicht dat landen met diverse macro-economische ontwikkelingen niet één monetair beleid kunnen voeren zonder bijvoorbeeld een transferunie te vormen, waarvoor een overdracht van bevoegdheden noodzakelijk is.

De gedachte dat monetaire integratie vanzelf tot politieke integratie zou leiden bleek niet correct. Doordat er geen politieke integratie heeft plaatsgevonden heeft de Europese Unie geen democratische basis om de crisis op te lossen. Het uitblijven van de verwachte reële convergentie tussen de economieën maakt het onmogelijk om de crisis aan te pakken zonder ofwel meer bevoegdheden voor Europa, zoals een transferunie of Eurobonds, ofwel meer monetaire vrijheid voor de lidstaten. De keuze bestaat dus uit voor of tegen meer Europa en politieke integratie.

Het probleem kan worden samengevat in het volgende schema (tabel 1). Het is zeer aannemelijk dat het uittreden van landen en het uiteenvallen van de Eurozone nadeliger is dan het vormen van een Optimaal valutagebied. De meest voordelige situatie vanuit economisch perspectief is voor zowel 'sterkere noordelijke landen' als 'zwakkere zuidelijke landen' om voor politieke integratie te kiezen (groen aangegeven).

Tabel 1

Politieke integratie	Noord voor	Noord tegen
Zuid voor	Opgeven van soevereiniteit, vorming van optimaal valutagebied	Wanordelijke uiteenvallen van Euro
Zuid tegen	Wanordelijke uiteenvallen van Euro	Ordelijke opheffing van eurozone, teruggave van monetaire vrijheid, verlies voordelen van interne markt

Het opgeven van de eigen soevereiniteit is iets waar de meeste politieke leiders huiverig voor zijn. Als de soevereiniteit het belangrijkste beslissingspunt is, is deze situatie een klassiek *prisoners dilemma*. De uitkomst is een ordelijke opheffing van de Euro door alle landen (rood aangegeven). Dit is vanuit een economisch perspectief minder gunstig dan als alle landen voor meer integratie kiezen. Maar als één van de twee partijen tegen is, zal de Euro wanordelijk uiteenvallen, wat voor alle partijen de minst gunstige situatie is.

Afhankelijk van het belang dat aan soevereiniteit wordt gehecht zal deze suboptimale uitkomst wellicht boven meer integratie worden verkozen.

De hoofdvraag 'waarom is de EU niet in staat geweest om adequaat op te treden tegen de financiële crisis?' is als volgt te beantwoorden: verschillende landen hebben verschillende belangen bij de oplossing van de crisis. De visies om de crisis op te lossen verschillen: sommige landen kiezen voor de algemene economische belangen, andere voor hun eigen politieke belangen. Deze economische belangen en de nationale politieke belangen zijn tegenstrijdig. De middelen die de lidstaten zelf hadden om de crisis op te lossen zijn opgegeven, dus dient er consensus te worden bereikt over hoe de landen gezamenlijk uit de crisis willen komen. Dit kan ertoe leiden dat Europa meer macht krijgt en de crisis wordt opgelost door hervormingen waardoor de Eurozone alsnog een optimaal valutagebied gaat vormen. Het kan echter ook het tegenovergestelde effect hebben. Als soevereiniteit als belangrijkste beslissingspunt wordt gezien zal men tegen politieke integratie zijn. Hierdoor zal de Eurozone uit elkaar vallen en wordt de financiële crisis wellicht verergerd. Ook als er geen consensus bereikt wordt over hoe de crisis moet worden aangepakt kan de Europese Unie uiteenvallen. Als de Eurozone uiteen valt kunnen de landen hun eigen monetaire

instrumenten weer gebruiken om de crisis te beteugelen. De crisis zal in dit geval eerst verergeren en de welvaartsvoordelen van de Eurozone zullen wegvallen.

De oorzaak van het uitblijven van een oplossing van de crisis is dus de onwil voor overdracht van soevereiniteit terwijl dit noodzakelijk is voor het vormen van een optimaal valutagebied met diverse economieën. Het is opmerkelijk dat er geprobeerd is door middel van economische integratie een politieke unie op te richten: om de economische integratie te bevorderen werd een monetaire unie opgericht terwijl een monetaire unie alleen effectief kan werken in combinatie met politieke integratie.

Conclusie

Het doel van het onderzoek was het bieden van een meer omvattend inzicht in de factoren binnen de Europese Monetaire Unie die aan de crisis hebben bijgedragen. Het gebrek aan politieke integratie heeft ertoe geleid dat besluiten over het algemene belang van de Eurozone altijd afhankelijk zijn van de mate waarin de soevereine staten consensus bereiken. Doordat landen niet alleen economische belangen hebben en zeker in tijden van crisis zo min mogelijk macht willen weggeven is het opgeven van soevereiniteit in ruil voor economische stabiliteit een afweging die eigenlijk te laat wordt gemaakt. Als er voor de crisis al politieke integratie had plaatsgevonden was er wellicht geen crisis geweest. De poging om door middel van economische integratie een politieke unie te vormen heeft averechts gewerkt.

We hebben gezien dat er twee mogelijke scenario's zijn. Het ene is het uiteenvallen van de Europese Unie. Hierbij kunnen landen de crisis zelf met monetaire bevoegdheden bestrijden. Het andere is meer bevoegdheden voor Europa, wat uiteindelijk tot een transferunie zal leiden waarbij een deel van de nationale soevereiniteit wordt opgegeven. Beide kunnen een einde van de crisis betekenen. In het vorige hoofdstuk is ook gebleken dat de oplossing die het meest voordelig is, niet per se de meest waarschijnlijke is: landen zitten in een *prisoners dilemma*, waarbij onwil tot overdracht van bevoegdheden zwaarder lijkt te wegen dan de economische voordelen. Het is echter de vraag of het verstandig is om de Europese Unie op te heffen. Deze is immers opgericht om oorlog als gevolg van een economische crisis te voorkomen. Wij zijn dan ook van mening dat meer politieke integratie wenselijk is.

Literatuur

Baldwin, R. and Wyplosz, C., *The economics of European integration 3th Edition*, (Maidenhead 2008)

Barbezat, D., "International Cooperation and Domestic Cartel Control: The International Steel Cartel, 1926-1938" in: *The Journal of Economic History*, vol. 50 no. 2 1990

Cameron, F., 'Where the European Commission Comes In: From the Single European Act to Maastricht' in: E. Regelsberger, P de Schoutheete de Tervarent, W. Wessels, *Foreign Policy of the European Union: From EPC to CFSP and Beyond* (London 1997)

Depla, J. & von Weizsäcker, J., *The blue bond proposal* (Brussel 2010)

Dumas, C., *Special report: the Netherlands and the Euro* (London 2012)

Economist, Vol. 399, Issue 8737 (London 6/11/2011)

Eichengreen, B., *Should the Maastricht treaty be saved?* (New Jersey 1992)

Frankel, J., *Real convergence and Euro Adoption in Central and Eastern Europe: Trade and Business Cycle Correlations as Endogenous Criteria for Joining EMU* (Boston 2004)

Gillingham, J., *European Integration 1950 – 2003, Superstate or New Market Economy*, (Cambridge 2003)

Gillingham, J., *Coal, Steel, and the Rebirth of Europe, 1945–1955* (Cambridge 1991)

de Grauwe, P., *Monetary union and convergence economics* (Leuven 1996)

de Grauwe, P., *The Fragility of the Eurozone's Institutions* (Leuven 2009)

de Grauwe, P., *A Mechanism of Self-destruction of the Eurozone* (Hamburg 2010)

Heisenberg, D., 'From the Single Market to the Single Currency' in *Origins and Evolution of the European Union* (Oxford 2006)

Hitchcock, W.J., 'France, the Western Alliance and the origins of the Schuman plan 1948-1950' in: *Diplomatic History* vol. 21 issue 4

- Keynes, J.M., *The Economic Consequences of the Peace*,
<http://www.gutenberg.org/files/15776/15776-h/15776-h.htm>, 23-04-2012
- Kösters, W., *Credible Rules, Not Discretion, Will Make the Euro Sustainable* (Hamburg 2010)
- Krugman, P.R. & Obstfeld, M., *International Economics, theory & policy* (Boston 2009)
- Lane, P.R., *EMU and financial integration* (Dublin 2008)
- Nicoll, W. and Salmon, T.C., *Understanding the European Communities*, (Hertfordshire 1990)
- Nugent, N., *The Government and Politics of the European Community* (London 1989)
- Princen, S., 'De Institutionele Architectuur van de EU' in A. Van der Vleuten et al., *De Institutionele Structuur van de EU*, 2010
- Repko, A.F., *Interdisciplinary Research*, (Los Angeles, 2008)
- Scheller, H.K., *De Europees Centrale Bank – geschiedenis, rol en functies* (Frankfurt am Main 2006)
- Seidel, K., *The Process of Politics in Europe*, (London 2010)
- Spiereburg, D. en Poidevin, R., *The History of the High Authority of the European Coal and Steel Community*, (London 1994)
- Szasz, A., *De Euro: Politieke achtergronden van de wording van een munt* (Amsterdam 2001)
- Teulings, C., Bijlsma, M., Gelauff, G., Lejour, A. & Abbing, M.R., *Europa in crisis: het Centraal Planbureau over de schulden en de toekomst van de eurozone* (Amsterdam 2011)
- Trachtenberg, M., *Reparation in World Politics: France and European Economic Diplomacy 1916-1923* (New York, 1980)
- Tromm, J.J.M., *Europese Integratie in Hoofdlijnen*, (Utrecht 1993)
- Zemanek, H., Belke, A. & Schnabl, G., *Current account balances and structural adjustments in the euro area* (Leipzig 2010)